

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

**Psychosociální následky sexuálního
zneužívání v dětství u dospělých osob
z pohledu pracovníků o. s. Élektra**

Renata Janíková

Katedra Sociální práce
Vedoucí práce PhDr. Vladimír Mašát
Studijní program Sociální práce
Studijní obor Pastorační a sociální práce

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto písemnou bakalářskou práci s názvem Psychosociální následky sexuálního zneužívání v dětství u dospělých osob z pohledu pracovníků o. s. Élektra napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze dne 3. června 2015

Anotace

Bakalářská práce s názvem Psychosociální následky sexuálního zneužívání v dětství u dospělých osob z pohledu pracovníků o. s. Elektra si klade za cíl poukázat na skutečnost, že se lze s traumatem sexuálního zneužívání v dětství vyrovnat a žít plnohodnotný život. Práce vychází ze zkušeností Občanského sdružení Elektra – Centra pomoci ženám zneužitým v dětství.

První část shrnuje teoretické poznatky o sexuálním zneužívání. Na stručný popis historie přístupu k týraným a zneužívaným dětem navazují statistické údaje dokládající vysoký počet dospělých osob, které v dětství zažily některou z forem sexuálního zneužívání. Specifikovány jsou také rizika a prevence tohoto trestného činu.

Druhá kapitola je věnována následkům sexuálního zneužívání v dětství a jejich vlivu na mnohé stránky života dospělých osob s touto traumatizující zkušeností. Je na ně pohlíženo z hlediska psychiky, psychosomatiky a sociální oblasti.

Závěrečná část je zaměřena na způsoby pomoci dospělým obětem sexuálního zneužívání v dětství. Podrobněji je popsána psychoterapeutická péče a sociální poradenství.

Snahou této práce je alespoň zčásti se podílet na odtabuizování tématu sexuálního zneužívání.

Klíčová slova

sexuální zneužívání, dospělé oběti, psychické trauma, následky traumatu, pomoc obětem, psychoterapie, sociální práce

Annotation

This bachelor thesis called Psychosocial consequences of adult survivors of child sexual abuse from workers of Civic organization Elektra perspective aims to show the fact that the victims of sexual abuse are able to cope with the trauma and lead full life. The thesis is based on the experience of Civic organization Elektra – Support centre for child sexual abuse women survivors.

The 1st part summarises the theory of sexual abuse. A brief historical attitude towards maltreated and sexually abused children is followed by statistical data evidencing a high number of adults, who in their childhood experienced some form of sexual abuse. The chances and prevention of this crime is also specified.

The 2nd part talks about consequences of child sexual abuse and the effect on adult survivors in many ways. It is viewed from the aspect of psyche, psychosomatics and social sphere.

The final part focuses on ways to help adult survivors of child sexual abuse and also tries to describe the therapeutic and counselling help and process in a bigger detail.

The main aim of this thesis is to at least partly make the topic of sexual abuse less taboo.

Keywords

sexual abuse, adult survivors, psychic trauma, consequences of trauma, help to the survivors, psychotherapy, social work

Poděkování

Děkuji PhDr. Vladimíru Mašátovi za vstřícnost, podnětné nápady a vedení mé bakalářské práce. Upřímné poděkování patří PhDr. Bc. Jiřině Dolanské Ph.D. za důvěru a zkušenosti z psychoterapeutické práce s dospělými oběťmi sexuálního zneužívání v dětství, o něž se se mnou podělila. Bez její ochoty by tato bakalářská práce nemohla být zpracována v takové podobě, v jaké ji nyní předkládám.

Obsah

Úvod	8
1. Sexuální zneužívání	10
1.1. Historie ve zkratce	10
1.2. Uvedení do problematiky	11
1.3. Vymezení pojmů	17
1.3.1 Definice	17
1.3.2 Formy a druhy sexuálního zneužívání	19
1.3.3 Sexuální zneužívání a práva dítěte v zákonech	20
1.4. Prevence sexuálního zneužívání	22
1.5. Rizikové faktory sexuálního zneužívání	24
1.6. Rozsah sexuálního zneužívání a související následky	26
2. Následky sexuálního zneužívání	28
2.1. V dětství	28
2.1.1 Psychické následky sexuálního zneužívání	30
2.1.2 Psychosomatické následky sexuálního zneužívání	33
2.1.3 Sociální následky sexuálního zneužívání	33
2.2. V dospělosti	35
2.2.1 Psychické následky sexuálního zneužívání v dětství	37
2.2.2 Psychosomatické následky sexuálního zneužívání v dětství	38
2.2.3 Sociální následky sexuálního zneužívání v dětství	39
3. Způsoby pomoci vyrovnání se s prožitým traumatem sexuálního zneužívání v dětství u dospělých osob	41
3.1. Psychoterapie dle metodiky o.s. Élektra	43
3.1.1 Individuální psychoterapie	44
3.1.2 Skupinová psychoterapie	46
3.2. Úspěšnost psychoterapie	49
3.3. Sociální poradenství	50
Závěr	53
Seznam literatury	55
Elektronické zdroje	58
Jiné zdroje	62

Úvod

Sexuální zneužívání bylo, je a bude součástí naší společnosti. Problematika sexuálního zneužívání je velmi obsáhlá. Lze se na ni dívat z pohledu pachatele, oběti, následků traumatu, prevence, poskytování pomoci, práva, sexuality aj. Synonymem sexuálního zneužívání však vždy bude bezbranné dítě, kterému je násilím ubližováno. Jeho vývoj je tak narušen a společnost vynaloží hodně sil a prostředků, aby byla možná náprava. Sexuálně zneužívané dítě, které nemá možnost se se svým traumatem svěřit a následně potřebným způsobem vyrovnat, musí s touto bolestnou zkušeností bojovat někdy i roky. To má negativní vliv na jeho život, sociální prostředí a v konečném důsledku i na společnost.

Téma bakalářské práce „Psychosociální následky sexuálního zneužívání v dětství u dospělých osob z pohledu pracovníků o. s. Élektra“ jsem si vybrala proto, že se pomoci této cílové skupině věnuji od roku 1998, poslední tři roky velmi intenzivně. Přišlo mi důležité podělit se o své zkušenosti a současně s nimi pracovat v širších souvislostech.

Cílem této bakalářské práce je poukázat na skutečnost, že se lze s traumatem sexuálního zneužívání v dětství vyrovnat a žít plnohodnotný život. Práce vychází ze zkušeností Občanského sdružení Élektra – Centra pomoci ženám zneužitým v dětství. Zdrojem uvedených informací byly také mé osobní zkušenosti s prací v o. s. Élektra, metodika psychoterapeutické péče vytvořená Dr. Jiřinou Dolanskou cíleně pro dospělé osoby, které v dětství zažily některou z forem sexuálního násilí a kazuistika.

První kapitola shrnuje teoretické poznatky o sexuálním zneužívání. Stručné připomenutí historického vývoje uznání syndromu týraného a zneužívaného dítěte ve společnosti předchází části nazvané Uvedení do problematiky. Zaměřila jsem se na statistické údaje o počtu obětí sexuálního zneužívání a zamyslela jsem se nad jejich někdy rozdílnými výsledky. Součástí je také vysvětlení rozdílu mezi pachatelem sexuálního zneužívání a pedofilií. V této části také krátce představuji Občanské sdružení Élektra – Centrum pomoci ženám zneužitým v dětství, z jehož praxe v práci čerpám. Následné uvedení definic sexuálního zneužívání je doplněno úvahami, zda v dnešní době je laická a odborná veřejnost dostatečně znalá podstaty sexuálního zneužívání a zda umí v případě odhalení sexuálního zneužívání reagovat žadáným způsobem. Vyjmenování forem a druhů sexuálního zneužívání vychází z odborné

literatury a praxe o. s. Élektra. Nedílnou součástí první kapitoly je také ukotvení předmětné problematiky v zákonech a mezinárodních úmluvách. Za důležité považují zpracované téma prevence sexuálního zneužívání a rizikových faktorů, která k němu přispívají. Rozsah sexuálního zneužívání a související následky jsou detailně a v souvislostech rozepsány v dalších dvou kapitolách.

Druhá část této bakalářské práce je zaměřena na následky sexuálního zneužívání. Pro lepší pochopení rozdílů a souvislostí se skládá ze dvou částí – následky v dětství a v dospělosti. V obou případech jsou následky rozděleny dle jejich dopadu na psychiku, psychosomatiku a sociální prostředí oběti. Přestože tyto oblasti nelze zcela oddělit, je zajímavé vysledovat odlišnosti.

Ve třetí kapitole uvádím možné způsoby pomoci dospělým obětem sexuálního zneužívání v dětství a podrobně se věnuji psychoterapeutické péči dle speciální metodiky o. s. Élektra zpracované na míru dospělým obětem. Za zajímavá pokládám data o úspěšnosti léčby doložená výsledky standardizovaných psychotestů. Rozpracována je také práce sociálního pracovníka ve vztahu k dospělým obětem sexuálního zneužívání v dětství.

V závěru shrnuji uvedené informace, přičemž se nezaměřuji na pouhá konstatování, ale na konkrétní vyvození závěrů včetně sebereflexe.

S prožitým traumatem sexuálního zneužívání nebo znásilnění v dětství se veřejně svěřila řada, ve společnosti úspěšných a uznávaných, osobností. Vzpomenu například Květu Fialovou, Naďu Urbánkovou nebo Kristýnu Leichtovou. Dle jejich vyjádření se s traumatem vyrovnaly a snaží se tak i vystupovat. Jsou ale skutečně šťastné i v osobním životě? Přeji jim, aby tomu tak bylo. Snahou této práce je alespoň z části se podílet na odtabuizování tématu sexuálního zneužívání.

1. Sexuální zneužívání

1.1. Historie ve zkratce

Autorem jedné z prvních prací týkající se týrání dětí je významný francouzský soudní lékař Auguste Ambroise Tardieu.¹ Dílo s názvem *Etude médico-légale sur les sévices et mauvais traitements exercés sur des enfants (Forenzní studie o zneužívání a špatném zacházení s dětmi)*² publikoval v roce 1860.³ Nepovšimnuto zůstalo také vystoupení Parissota a Caussada s referátem o týrání na sjezdu soudního lékařství v Nancy v roce 1929.⁴ Syndrom „bitého dítěte“ (*The Battered Child Syndrome*) rozpoznal a v Časopise Americké lékařské společnosti⁵ popsal v roce 1962 německý pediatr C. Henry Kempe a zasloužil se tak, že týrání dětí bylo uznáno jako problém lékařskou komunitou.⁶ V roce 1974 podepsal prezident USA zákon o zneužívání dětí a jeho prevenci.⁷ Hlubší poznávání a odhalování tělesného týrání dítěte přineslo zjištění, že fyzicky týrané dítě trpí také psychicky a emocionálně, což přispělo k doplnění syndromu „bitého dítěte“ o psychické týrání.⁸ Syndrom CAN (*Child Abuse and Neglect syndrome*)⁹ byl definován v 60. a 70. letech 20. století¹⁰. Jeho součástí je také sexuální zneužívání, které je označováno jako samostatný syndrom CSA (*Child Sexual Abused syndrome*)¹¹.

„První sociologické průzkumy a rozborů statistických údajů, získaných hlášením jednotlivých případů týrání dětí v rodinách, byly publikovány v odborném tisku v USA kolem roku 1960.“¹² Na programu Československé pediatrické společnosti se toto téma objevilo poprvé v roce 1971 v Pardubicích a ve stejném roce bylo v Ostravě zavedeno povinné hlášení zjištěných případů

¹ Malá, Raboch, Sovák, Sexuálně zneužívané děti, s. 12

² překlad: Renata Janíková

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Auguste_Ambroise_Tardieu [cit. 25. 3. 2015]

⁴ Malá, Raboch, Sovák, Sexuálně zneužívané děti, s. 12

⁵ Dunovský, Trojan, Weiss, Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí, s. 13

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/C._Henry_Kempe [cit. 25. 3. 2015]

⁷ Dunovský, Trojan, Weiss, Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí, s. 13

⁸ <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rizikove-chovani-dospeloho-k-diteti/syndrom-can.shtml> [cit. 25. 3. 2015]

⁹ Malá, Raboch, Sovák, Sexuálně zneužívané děti, s. 13

¹⁰ <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rizikove-chovani-dospeloho-k-diteti/syndrom-can.shtml> [cit. 25. 3. 2015]

¹¹ Malá, Raboch, Sovák, Sexuálně zneužívané děti, s. 13

¹² tamtéž, s. 12

týrání dětí.¹³ V roce 1977 byla založena mezinárodní společnost ISPCAN – The International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect¹⁴ (*Mezinárodní asociace pro prevenci týrání a zanedbávání dítěte*)¹⁵, která o deset let později uspořádala na ostrově Rhodos 1. evropský kongres věnovaný tomuto tématu.¹⁶

V posledních letech se rozvinuté země intenzivně věnují problematice týraných, zanedbávaných a zneužívaných dětí.¹⁷ „Způsob, jakým společnost zachází s dětmi, je měřítkem její lidskosti“¹⁸.

1.2. Uvedení do problematiky

Například Malá upozorňuje, že se sexuálním zneužíváním je stále spojena řada mýtů. Jsou to například tyto: chlapci jsou zneužíváni jedině homosexuálními muži; teprve v poslední době se objevují různé typy zneužívání dětí; jestliže se dítěti sexuální kontakt s dospělým člověkem líbí, není to skutečné zneužití; týrání se dopouštějí jen lidé s nízkým vzděláním aj. Žádné z uvedených tvrzení se nezakládá na pravdě, jsou to omyly.¹⁹ Sexuální zneužívání jako téma bakalářské práce jsem si vybrala také proto, abych alespoň malým dílem přispěla k jeho odtabuizování.

Sexuální zneužívání je celospolečenským problémem. Ve vysoké míře se odehrává v rámci rodiny bez ohledu na její sociální a ekonomickou situaci, vzdělání a společenské postavení. Oběti jsou často sexuálně zneužívány na jim dobře známých a „bezpečných“ místech (v domě, v bytě, na chatě) nebo také například na dovolené, na táboře či v místech pravidelných volnočasových aktivit. Není výjimkou, že k sexuálnímu zneužívání dochází i v pobytových zařízeních poskytujících sociální i zdravotní služby, v ústavech, na církevní půdě a mnoha dalších místech.

Definicím, formám, rizikovým faktorům a prevenci sexuálního zneužívání se budu blíže věnovat v následující podkapitole. Nyní zmíním několik statistických údajů. Známa studie, takzvaný „Kinsey report“, v roce

¹³ Malá, Raboch, Sovák, Sexuálně zneužívané děti, s. 13

¹⁴ Kolektiv autorů, Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém, s. 9–10

¹⁵ Malá, Raboch, Sovák, Sexuálně zneužívané děti, s. 13

¹⁶ tamtéž, s. 13

¹⁷ tamtéž, s. 13

¹⁸ Vaníčková, Provazník, Hadj-Mousová, Sexuální zneužívání dětí II. díl, s. 7

¹⁹ Mufsonová, Kranzová, O týrání a zneužívání, s. 14–18

1948 zjistila, že každá čtvrtá žena v dětství zažila nějaký typ sexuálního zneužití.²⁰ Socioložka Diana Russellová provedla v roce 1979 studii na náhodném vzorku žen ze San Franciska, podle které bylo před dosažením 18 let sexuálně zneužito dospělým příbuzným, známým nebo cizím člověkem 38 % z dotázaných žen. Těch se zneuživatel/ka přímo dotkl. Po přičtení žen, které měly v dětství podobnou zkušenost, ale bez přímého kontaktu, vystoupalo číslo na 54 %.²¹ V roce 1976 podle údajů organizace National Centre for Child Abuse and Neglect (NCCAN) bylo úřadům v USA nahlášeno 416 033 případů týrání, zanedbávání a sexuálního zneužívání dětí. V roce 1990 to bylo již 2 712 917 případů.²² Podle několika studií je nenahlášených případů dvacetinásobně více než nahlášených.²³ Výrazně se zvýšila i čísla týkající se přímo sexuálního zneužívání. Americké statistiky uvádějí, že v průběhu let 1976–1986 bylo na 10 000 dětí zpočátku sexuálně zneužito 0,86 z nich, na konci tohoto období to bylo již 20,89 případů.²⁴ Studie rakouského ministerstva pro ženy z roku 1996 uvádí, že obětí sexuálního zneužívání se stala každá čtvrtá dívka ve věku do šestnácti let, sexuální zneužívání ve více než 60 % případů začalo v jejich předškolním věku nebo během základní školní docházky a v 94 % případů oběti znaly svého trýznitele.²⁵ Násilí na ženách: průzkum napříč EU, který realizovala Agentura Evropské unie pro základní lidská práva, uvádí, že 12 % z dotazovaných 42 002 žen zažilo do svých 15 let nějakou formu sexuálního zneužívání nebo incidentu ze strany dospělého.²⁶ Jakoukoli zkušenost s fyzickým, sexuálním nebo psychickým násilím má dle výzkumu FRA 34 % žen z České republiky.²⁷ Údaje o týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětech v České republice jsou dle českých výzkumů značně rozdílné. Jiná čísla uvádějí jak soudy, tak policie, sociální odbory, lékaři a různá krizová centra.²⁸ „Není však důvod domnívat se, že situace u nás je v této oblasti jiná než uvádějí mezinárodní sledování.“²⁹ Podle „Retrospektivní

²⁰ Mufsonová, Kranzová, O týrání a zneužívání, s. 9–10

²¹ tamtéž, s. 10

²² Pöthe, Dítě v ohrožení, s. 79

²³ tamtéž, s. 79

²⁴ tamtéž, s. 79

²⁵ Röhr, Zneužití, s. 17

²⁶ FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_cs.pdf [cit. 19. 4. 2015], s. 13

²⁷ tamtéž, [cit. 19. 4. 2015], s. 34

²⁸ Mufsonová, Kranzová, O týrání a zneužívání, s. 10

²⁹ tamtéž, s. 10

studie sexuálního zneužívání v dětství u dospělé populace ČR“, která vznikla v Krizovém centru Linky bezpečí za podpory ministerstva zdravotnictví v letech 1997 až 1998 má vlastní zkušenost se sexuálním zneužitím v dětství 33 % žen a 17 % mužů, téměř 57 % zneužívaných dětí se nikomu nesvěřilo a průměrné trvání u všech forem zneužití bylo 2,3 roku.³⁰ Z celkového počtu 2 926 klientů přijatých do péče Dětského krizového centra v letech 1992–2003 mělo diagnózu „sexuální zneužívání“ celkem 575 z nich, tj. 19,7 %.³¹ Statistické údaje Ministerstva práce a sociálních věcí za rok 2012 mimo jiné uvádějí: nahlášeno 655 případů sexuálně zneužívaných dívek (z toho 6 se zdravotním postižením) a 158 případů sexuálního zneužívání chlapců (z toho 1 se zdravotním postižením), z toho 32 dívek bylo těhotných, 14 dívek a 2 chlapci zemřeli, ve 425 případech byla zneuživatelkou cizí osoba, otec ve 127 nahlášených případech, a matka v 21 případech.³² Od roku 1993 v pětiletých intervalech realizují průzkumy zaměřené na sexuální zneužívání v dětství sexuologové Petr Weiss a Jaroslav Zvěřina. Účastní se jich reprezentativní vzorek populace ČR starší 15 let podle posledního sčítání lidu.³³ Dle těchto průzkumů byla v roce 1993 v dětství sexuálně zneužita 4 % chlapců a 7 % dívek (z 1 719 dotazovaných), v roce 1998 to bylo 5 % chlapců a 7 % dívek (z 2 003 dotazovaných), v roce 2003 se jednalo o 2 % chlapců a 7 % dívek (z 2 000 respondentů), rok 2008 ukázal 2 % sexuálně zneužívaných chlapců a 5 % dívek (z 2 000 účastníků). V případě opakovaného sexuálního zneužívání jsou čísla téměř o polovinu nižší.³⁴ Ke statistickým údajům považuji za důležité podotknout, že mnohé oběti sexuálního zneužívání v dětství prožité trauma v sobě potlačují, což jim pomáhá přežít a je to také jeden z následků tohoto traumatu. Je tedy velmi pravděpodobné, že informace o své bolestné zkušenosti neuvádějí ani ve výzkumech zaměřených na problematiku sexuálního násilí v dětství.

„Výzkumy se shodují ve zjištění, že nejčastěji je odhalován a postihován výskyt incestu typu otec–dcera, eventuálně nevlastní otec–dcera (zde se někdy mluví o tzv. nepravém incestu či pseudoincestu).“³⁵ Výzkum Weinberga z roku 1955 uvádí, že incest otec–dcera se vyskytuje až v 78 % oznámených případů,

³⁰ Pöthe, Dítě v ohrožení, s. 81–83

³¹ Dušková a kol., Obraz problematiky týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, s. 26

³² http://www.mpsv.cz/files/clanky/17014/statistiky_zneuživani_2012.pdf [cit. 29. 5. 2015]

³³ Weiss, Sexuální zneužívání v České republice, prezentace FF UK, s. 3

³⁴ tamtéž, s. 4

³⁵ Weiss a kolektiv, Sexuální zneužívání dětí, s. 17

v četnosti výskytu následují sourozenecké incesty s 18 %, incesty matka–syn tvoří 1 % a zbývající 3 % zahrnují hromadné incestní vztahy.³⁶ V letech 1992–2003 bylo z celkového počtu 575 sexuálně zneužívaných dětských klientů Dětského krizového centra vlastním otcem zneužito 35 % z nich (202), nevlastním otcem 15 % (84), dědečkem 6 % (35), sourozencem 1 % (7) a matkou také 1 % (5). U nepříbuzných osob byly děti nejčastěji sexuálně zneužívané známým rodiny, a to v 5 % (26), partnerem matky v 4 % (22), vedoucím nebo pedagogem v 4 % (21), sousedem v 2 % (14) a jiná známá osoba byla zastoupena 8 % (46). Cizí osoba se v tomto výzkumu podílela na sexuálním zneužívání 13 %, tj. v 74 případech, u 1 % (8 případů) nebyl pachatel zjištěn.³⁷ Častěji jsou oběťmi sexuálního zneužívání dívky. V případě uvedeného výzkumu Dětského krizového centra se jednalo o 76 % dívek, chlapců bylo sexuálně zneužito 24 % z celkového počtu 575 sledovaných dětí.

Jak jsem uvedla v předchozím odstavci, matky se incestního jednání dopouštějí jen výjimečně. Dokládá to i studie O'Connora, podle které ve Velké Británii v letech 1975 až 1984 spáchaly ženy 1,5 % pedofilních deliktů a 1 % sexuálních deliktů obecně.³⁸ Výsledky studie Travina a spol. z roku 1990 potvrdily, že ze všech odsouzených žen v USA tvořily sexuální delikventky 1.65 %.³⁹ Zkušenosti psychoterapeutky Jiřiny Dolanské, která se problematice dospělých obětí sexuálního zneužívání v dětství věnuje cíleně více než dvacet let, však svědčí o něčem jiném. Podle ní by procento incestního chování matek, především vůči dcerám, mělo být výrazně vyšší. „*Matky o sexuálním zneužívání často vědí, ale neřeší jej. Partnerský vztah s mužem je pro ně natolik důležitý, že mu obětují i své dcery. Tím se na jejich sexuálním zneužívání podílejí. Některé matky jsou zneužívání i osobně přítomny.*“⁴⁰ Dolanská to zdůvodňuje tím, že tyto matky mají falešnou hodnotu, tou je muž. Neváží si samy sebe, a tudíž nevidí hodnotu ani ve svých dcerách. To vše na úkor předpokládaného mateřského chování. V těchto případech je vysoká pravděpodobnost, že matka byla v dětství sama obětí sexuálního zneužívání a její chování je následkem prožitého traumatu. Transgenerační přenos (týraní

³⁶ Weiss a kolektiv, *Sexuální zneužívání dětí*, s. 17

³⁷ Dušková a kol., *Obraz problematiky týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte*, s. 43

³⁸ Weiss a kolektiv, *Sexuální zneužívání dětí*, s. 25

³⁹ tamtéž, s. 25

⁴⁰ Janíková, *osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D. dne 20. srpna 2014*

týrají) špatného zacházení s dětmi se nějakým způsobem potvrzuje i v případě sexuálního zneužívání. „*Oběti incestu mají později tendenci k nějaké formě zneužívání či zanedbávání vlastního dítěte (nebo jiných lidí)*.“⁴¹

Často se setkávám s názorem, podpořeným médii, že pachatelem sexuálního zneužívání je pedofil. Není tomu tak. „*U pachatelů incestních činů, tedy sexuálního zneužívání vlastních dětí, je diagnóza pravé pedofilie naprosto výjimečná (Quinsey a Lalumiére, 1995)*.“⁴² Dle Weisse je pedofilie sexuální deviace, u které jde o erotické zaměření na objekty v prepubertálním věku (děti bez znaků dospívání).⁴³ Dále uvádí, že incest je pojem spíše právní či literární, není sexuální deviací v pravém slova smyslu.⁴⁴ V případě incestu se rodič obrací na dítě proto, aby uspokojovalo jeho potřeby, využívá svou moc k nepatřičnému dotýkání se dítěte nebo pozorování a tím jsou porušovány emoční i tělesné hranice.⁴⁵ Následkem toho je vysoká pravděpodobnost, že se u dítěte, které zažilo některou z forem sexuálního zneužívání v rodině, vyskytne viktimita (náchylnost stát se snadněji obětí trestného činu).

Ve své práci se zaměřím právě na důsledky, které s sebou přináší trauma sexuálního zneužívání v dětství, a uvedu způsoby pomoci vedoucí k vyrovnání se s touto traumatickou zkušeností. Považuji za důležité krátce představit organizaci Občanské sdružení Élektra – Centrum pomoci ženám zneužitým v dětství (dále o. s. Élektra), která se jako jediná v ČR cíleně, erudovaně a komplexně věnuje pomáhání dospělým obětem sexuálního zneužívání v dětství a z jejíž praxe a zkušeností budu čerpat.

O. s. Élektra vzniklo z iniciativy klientek a terapeutek 7. listopadu 1995. Zakladatelky chtěly dát veřejnosti na vědomí, že z pekla následků zneužití existuje cesta k normálnímu životu.⁴⁶ Cílovou skupinou o. s. Élektra jsou dospělé oběti sexuálního zneužívání v dětství a znásilnění, jejich životní partneři a příbuzní. Nedílnou součástí činnosti organizace je prevence problematiky sexuálního zneužívání, pořádání seminářů, workshopů, konferencí a přednášek pro laickou i odbornou veřejnost (psychologové, psychiatři, sociální pracovníci, pedagogové, policisté apod.) a také zpracování a vydávání publikací s předmětnou tematikou. Primárními způsoby pomoci

⁴¹ Kolektiv autorů, Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém, s. 23

⁴² Weiss a kolektiv, Sexuální zneužívání dětí, s. 16

⁴³ tamtéž, s. 14

⁴⁴ tamtéž, s. 16

⁴⁵ Dolanská, Změna prožívání tělesného já u žen sexuálně zneužitých v dětství, s. 15

⁴⁶ Dolanská, Élektra 15 let, s. 8

dospělým lidem se zkušeností sexuálního zneužívání v dětství jsou individuální a skupinové psychoterapie dle vlastní metodiky zpracované statutářkou a psychoterapeutkou o. s. Élektra PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D. na míru této cílové skupině. Součástí pomoci je také poskytování registrovaných sociálních služeb – odborného sociálního poradenství a telefonické krizové pomoci. Za dobu své existence pomohlo o. s. Élektra 5 384 klientkám a klientům⁴⁷ (převážná většina byly klientky). Tato statistika zahrnuje všechny členy cílové skupiny, kteří osobně vyhledali v o. s. Élektra pomoc, tedy nejen ty, kteří prošli celým procesem psychoterapeutické a sociální pomoci. Způsoby pomoci a úspěšnost léčby podrobně uvádím v kapitole 3.3.

Činnost o. s. Élektra musela být v listopadu 2013 utlumena z důvodu neposkytnutí státní dotace na provoz a pod vlivem dalších nepříznivých okolností. Organizace se v červenci téhož roku totiž musela vystěhovat z pronajatých prostor v Praze 11, byť všechny své závazky řádně platila. Jako důvod uvedl majitel objektu nové lukrativnější nájemníky. Jiné vyhovující prostory se v krátkém časovém úseku nepodařilo najít. Tím už nebylo možné dále plnit zákonné povinnosti poskytovatele registrovaných sociálních služeb, čímž tyto musely být ukončeny a registrace vráceny. Současně muselo o. s. Élektra ukončit již probíhající evropský projekt na dvě psychoterapeutické skupiny, jejichž podmínkou byla právě registrace alespoň jedné sociální služby. Své klientky a klienty nemělo o. s. Élektra komu předat do navazující péče. I přes intenzivní snahu pracovníků organizace a členů rady sehnat finanční prostředky z jiných zdrojů se to dosud nepodařilo. Všechna jednání s politiky, celebrity, představiteli církve i soukromého sektoru nepřinesla žádný pozitivní výsledek. Přesto se členové rady stále snaží o nemožné – reagují na grantové výzvy, oslovují nadace a donátory, získali pro o. s. Élektra dvě akreditace MPSV na vzdělávací programy. Organizaci stále kontaktují dospělé oběti sexuálního zneužívání v dětství i jiné neziskové organizace a žádají její služby. Většina klientek a klientů se nachází ve špatné finanční situaci a není v jejich silách za psychoterapie platit. Od ledna 2014 jsem členkou rady o. s. Élektra a osobně se podílím na záchraně této organizace.

Ve své práci budu vycházet ze zkušeností o. s. Élektra i přesto, že v současné době tato organizace nemůže poskytovat své služby. Jsem přesvědčena, že se v brzké době podaří najít z této kritické situace východisko a dospělé oběti sexuálního zneužívání v dětství budou mít opět v ČR zastání.

⁴⁷ Dolanská a kol., Výroční zpráva 2013, s. 8

Práce věnovaná problematice dospělých obětí sexuálního zneužívání v dětství by tak bez informací z o. s. Élektra nebyla úplná.

1.3. Vymezení pojmů

1.3.1 Definice

V dnešní moderní společnosti mnoha lidem stále není jasné, co to je sexuální zneužívání, jaké jsou jeho příčiny, následky atd. A to i přesto, že se o této problematice mluví, příběhy obětí se (nárazově) objevují v médiích, pracovníci v pomáhajících profesích se o ní dozvídají v průběhu studia napříč obory (psychologie, sociální práce, právo, speciální pedagogika, sociální zabezpečení, sociální politika, filozofie, antropologie atd.). Když však přijde na „lámání chleba“, jsou často bezradní. Neví, jak v případě podezření nebo odhalení sexuálního zneužívání správně jednat. Proč? Pro mnohé dospělé osoby, které nebyly obětí sexuálního zneužívání, je toto téma natolik těžké, nehezké, že o něm raději nechtějí nic slyšet, cíleně se mu vyhýbají. Několik lidí z mého okolí odmítlo nabídku přečíst si tuto bakalářskou práci s tím, že by to nezvládli, že na takové téma nemají sílu. Téma sexuálního zneužívání je nanejvýš zodpovědné. Nezáměr veřejnosti o tuto problematiku dokládají i zkušenosti klientek o. s. Élektra. Také podle nich je toto téma stále tabu, lidé o něj nejeví zájem. To potvrzují i zkušenosti psychoterapeutky o. s. Élektra: „je to těžké téma. Někteří partneři, s nimiž jsme jednali o pomoci organizaci, měli problém se o něm vůbec bavit. Ostatní nám slíbili pomoc, dokonce sdělili velmi konkrétní podobu a postupy pomoci, předběžné termíny realizace, ale pak už se vůbec neozvali. Nepodařilo se nám je kontaktovat žádným dostupným způsobem. Ani nám osobně neřekli, že z naší dohody nic nebude“⁴⁸, uvedla Dr. Dolanská poté, co jsme se snažili analyzovat důvody neúspěchu při získávání finančních prostředků z jiných zdrojů. „Některé známé osobnosti z oblasti umění jen vzkázaly po prostředníkově, že sehnat peníze na takové téma je těžší, než si mysleli.“⁴⁹ Stalo se také, že dva drobní donátoři odmítli zveřejnění svého jména s tím, že si nepřejí, aby jejich jméno bylo nějak spojováno s organizací o. s. Élektra, jak by to prý vysvětlili doma.⁵⁰ Domnívám

⁴⁸ Janíková, osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D. dne 20. srpna 2014

⁴⁹ tamtéž, 20. srpna 2014

⁵⁰ tamtéž, 20. srpna 2014

se, že takový přístup ze strany laické i odborné veřejnosti svědčí nejen o náročnosti tématu, ale i o neuvěřitelně těžké práci těch, kteří pomáhají dospělým obětem sexuálního zneužívání v dětství stejně tak, jako o nedostatečné míře informovanosti a prevence.

Co je to sexuální zneužívání označované také jako CSA (*Child Sexual Abuse*)? Je těžké na tuto otázku odpovědět pouze jednou definicí. V průběhu uplynulých desetiletí jich vznikla celá řada a všechny se snažily podstatu sexuálního zneužívání formulovat co nejvýstižněji a nejobsažněji.⁵¹ Dodávám, že s ohledem na zkušenosti a znalosti této problematiky v době jejich vzniku. Uvedu například definici Frasera z roku 1981, pro kterého je sexuální zneužívání tehdy, „*jestliže dospělý zneužije dítě ke svému sexuálnímu uspokojení*“⁵². Definice Zdravotní komise Rady Evropy byla inspirována vysvětlením Schechtera z roku 1976, podle něhož je sexuální zneužívání „*zapojení závislého, vývojově nezralého dítěte nebo adolescenta do sexuálních aktivit, které jimi nejsou plně pochopeny a přijímány a narušují sociální tabu v rodinných rolích*“⁵³. Podle sexuologa Petra Weisse „*za sexuální zneužívání je považován pohlavní kontakt mezi dospělou osobou a nedospělým jedincem, přičemž se zákonem určená hranice přípustnosti pohlavního styku pohybuje v různých zemích obvykle mezi 13. a 18. rokem věku. Pojem zneužití přitom může označovat jak různé formy koitálního styku, tak i aktivní a pasivní orogenitální aktivity, masturbaci či osahávání jiných částí těla obětí, to vše za účelem dosažení sexuálního vzrušení a eventuálně uspokojení pachatele*“⁵⁴. Nyní tedy oficiální definice již zmíněné Zdravotní komise Rady Evropy, která byla formulovaná v roce 1992 a je aktuálně nejpoužívanější a pro potřeby dnešní společnosti nejvíce vystihující sexuální zneužívání: „*Sexuální zneužívání dítěte je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoli, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba*“⁵⁵. Zneuživatel uplatňuje nad dítětem svou moc a sexuálně jej zneužívá i přes jeho nesouhlas, bez ohledu na působící bolest, trauma a pro dítě vážné a dlouhodobé následky.

⁵¹ Pöthe, Dítě v ohrožení, s. 52

⁵² tamtéž, s. 52

⁵³ tamtéž, s. 52

⁵⁴ Vaničková, Provazník, Hadj-Mousová, Sexuální zneužívání dětí I. díl, s. 13

⁵⁵ Pöthe, Dítě v ohrožení, s. 52

Se sexuálním zneužíváním souvisí také další pojmy, kterým se budu později věnovat a jejichž definice uvádím v této podkapitole. Jsou to:

- druhotná újma (označovaná též jako sekundární viktimizace), tj. „*újma, která nebyla oběti způsobena trestným činem, ale vznikla v důsledku přístupu Policie ČR, orgánů činných v trestním řízení a dalších orgánů veřejné moci, poskytovatelů zdravotnických služeb, subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, znalců, tlumočnicků, obhájců a sdělovacích prostředků*“⁵⁶,
- incest „*neboli krvesmilstvo je pohlavní styk mezi blízkými příbuznými v pokolení přímém nebo mezi sourozenci a je zakázán ve všech zemích naší kultury*“⁵⁷,
- viktimita, tj. „*náchylnost člověka k tomu, aby se stal obětí trestného činu. Jde o povahové rysy, které disponují člověka k tomu, aby se stal obětí – nezdrženlivost, extrémní extrovertnost, labilita emocí, špatné sociální ukotvení a zázemí. Tyto rysy jsou v mnoha aspektech shodné s rysy pachatelů*“⁵⁸,
- viktimizace, tj. „*proces, ve kterém se člověk stává obětí trestného činu*“⁵⁹,
- viktimologie, tj. „*věda o obětech trestných činů*“⁶⁰.

1.3.2 Formy a druhy sexuálního zneužívání

Malá, Raboch, Sovák ve své knize rozdělují sexuální chování na nekontaktní a kontaktní. Nekontaktní forma zahrnuje verbální sexuální návrhy, komerční zneužití, exhibicionismus a voyeurismus. Do kontaktní formy řadí nepenetrativní (dotýkání se, mazlení na genitálu nebo prsou rukou, předměty nebo genitálem) a penetrativní aktivity (orální, anální nebo genitální sexuální kontakt – proniknutí prsty nebo předměty do genitálií). Zmiňují také, že může jít i o sexuální zneužívání v kombinaci s jiným zneužíváním, např. podávání alkoholu a drog obětem, akty kolem urinace, defekace. K sexuální exploataci dítěte řadí nucení k prostituci.⁶¹

⁵⁶ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-45#p2-5> [cit. 27. 5. 2015]

⁵⁷ Provažníková, Vaničková, Malá encyklopedie zneužívaného a zanedbávaného dítěte, s. 9

⁵⁸ <http://www.neologismy.cz/heslo/viktimita/170525> [cit. 20. 5. 2015]

⁵⁹ <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/viktimizace> [cit. 20. 5. 2015]

⁶⁰ <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/viktimologie> [cit. 27. 5. 2015]

⁶¹ Malá, Raboch, Sovák, Sexuálně zneužívané děti, s. 23–24

Podobné rozdělení uvádí také Dunovský a kol. na příkladech z praxe Dětského krizového centra. U dotykového sexuálního zneužívání zmiňují navíc obtěžování definované jako líbání a osahávání dítěte na erotogenních zónách často provázené nevhodným slovním komentářem. Dále sem řadí sexuální útok (užití síly při dotýkání erotogenních zón, často při obraně oběti) i s následkem smrti, znásilnění (vynucené vniknutí do vaginy, konečníku či úst dítěte penisem), incest a pedofilní obtěžování (sexuální obtěžování prepubertálního dítěte jakýmkoliv dospělým). Za rozporuplnou formu obtěžování považují tzv. harassment (znepokojeování, zneklidnění oběti např. poplácáváním po zadku, tisknutím k sobě apod.). Jako kontaktní formu uvádějí také sexuální turistiku, skupinové zneužívání cizinci, kteří do ČR přijíždějí s cílem nechat se sexuálně uspokojit dítětem.⁶²

Vaníčková, Provazník, Hadj-Mousová zahrnují do dotykového zneužívání také masturbaci (dráždění pohlavních orgánů dětí), simulovanou soulož (pachatel tře své genitálie o genitálie dítěte) a frotérství (sexuální uspokojování otíráním se o jinou osobu – dítě). Uvádí možnost zneužití dítěte k sadomasochistickým aktivitám, častěji k aktivitám sadistickým (bití, svazování, mučení dítěte různými způsoby), čímž někdy může dojít k usmrcení oběti. Zmiňují též sexuální zneužívání orálními sexuálními aktivitami, objevit se může fetišismus nejružnějšího druhu nebo dítě může být nuceno k sexuálními aktivitám se zvířaty.⁶³

Z terapeutického hlediska rozděluje Dolanská sexuální zneužívání ještě na dva druhy – předpubertální (předškolní a školní) a postpubertální.⁶⁴ Jsou tak označena období, kdy došlo k prvnímu sexuálnímu zneužití dítěte.⁶⁵

1.3.3 Sexuální zneužívání a práva dítěte v zákonech

Práva dítěte jsou ukotvena v několika mezinárodních úmluvách, zaručují je také některé zákony jednotlivých států. Tím se stávají vymahatelnými a jejich porušování je trestné.

Snaha o potlačování obchodu s lidmi započala na mezinárodní úrovni na začátku dvacátého století. V roce 1921 byla přijata Mezinárodní úmluva

⁶² Dunovský a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, s. 74–77

⁶³ Vaníčková, Provazník, Hadj-Mousová, *Sexuální zneužívání dětí I. díl*, s. 16–17

⁶⁴ Janíková, *osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D. dne 20. srpna 2014*

⁶⁵ tamtéž, 20. srpna 2014

o potírání obchodu se ženami a dětmi.⁶⁶ O dva roky později byla vyhlášena pod č. 96/1927 Úmluva o potlačování obchodu s necudnými publikacemi a jejich rozšiřování.⁶⁷ V roce 1924 přijala Liga národů (v roce 1945 nahrazena Organizací spojených národů) tzv. ženevskou Deklaraci práv dětí, ve které bylo poprvé zakotveno, že „*dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a zvláštní právní ochranu před narozením i po něm*“.⁶⁸ Úmluva o potlačování a zrušení obchodu s lidmi a využívání prostituce druhých lidí byla přijata v New Yorku 21. března 1950 a Československo na ni přistoupilo o osm let později. Předchůdcem Úmluvy o právech dítěte (přijata 20. listopadu 1989 Valným shromážděním OSN) byla Charta práv dítěte (někdy označovaná jako Deklarace) přijatá OSN 20. listopadu 1959.⁶⁹ Jedním z prvních úspěchů Rady Evropy bylo uzavření Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod 4. listopadu 1950 v Římě.⁷⁰

Listina základních práv a svobod se stala součástí ústavního pořádku České republiky usnesením č. 2/1993.⁷¹ Dítě v České republice má oporu například v zákoně č. 401/2012, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.⁷² Pro oběti sexuálního zneužívání (a dalších trestných činů) je důležitou součástí právního řádu České republiky zákon č. 45/2013, o obětech trestných činů.⁷³ V roce 2013 ratifikovala Česká republika Opční protokol k Úmluvě OSN o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie z roku 2000.⁷⁴ Do souvislosti s předmětnou tematikou lze dát také zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.⁷⁵

Sexuální zneužívání, v terminologii trestního zákoníku pohlavní zneužití⁷⁶ (§ 187 zákona č. 40/2009 Sb.), je v České republice trestný čin, na který se vztahuje promlčecí doba⁷⁷. Z toho vyplývá, že dospělý člověk, který byl v dětství pohlavně zneužitý, nikomu se nesvěřil a našel odvahu a sílu toto

⁶⁶ http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/obchodovani-s-lidmi-z-pohledu-mezinarodniho-prava-a-jeho-implementace-do-ceskeho-pravniho-radu#_ftnref1 [cit. 29. 5. 2015]

⁶⁷ http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Btsk%C3%A1_pornografie [cit. 29. 5. 2015]

⁶⁸ <http://icv.vlada.cz/cz/tema/deklarace-prav-ditete-63749/tmplid-560/> [cit. 29. 5. 2015]

⁶⁹ tamtéž, [cit. 29. 5. 2015]

⁷⁰ http://cs.wikipedia.org/wiki/%C3%9Amluva_o_ochran%C4%9B_lidsk%C3%BDch_pr%C3%A1v_a_z%C3%A1kladn%C3%ADch_svobod [cit. 29. 5. 2015]

⁷¹ <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html> [cit. 29. 5. 2015]

⁷² <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-401> [cit. 29. 5. 2015]

⁷³ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-45> [cit. 29. 5. 2015]

⁷⁴ <http://www.mpsv.cz/files/clanky/17013/priloha.pdf> [cit. 29. 5. 2015]

⁷⁵ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-101> [cit. 29. 5. 2015]

⁷⁶ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p187> [cit. 29. 5. 2015]

⁷⁷ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p34> [cit. 29. 5. 2015]

trauma řešit až po zákonné promlčecí době, nemůže být považován za oběť. A to i přesto, že následky pohlavního zneužití negativně ovlivňují mnohé stránky jeho dospělého života. Zneuživatel, který nebyl včas oznámen, zůstane nepotrestán. Na základě zkušeností s klientkami o. s. Élektra to považují za velkou chybu v zákoně.

Nedávné zrušení promlčecí doby u všech zločinů se sexuálním podtextem ve Velké Británii motivovalo skotského herce Matthewa McVarishe (v dětství byl sexuálně zneužíván) absolvovat v roce 2014 cestu napříč Evropou.⁷⁸ Na problematiku sexuálního zneužívání a zejména nutnost nemít u takového trestného činu promlčecí dobu upozornil ve všech městech, ve kterých se zastavil na své pěší pouti dlouhé 10 000 mil. V roce 2014 strávil vánoce a začátek nového roku v Praze.⁷⁹

Naopak trestnímu stíhání se v ČR vystavuje každý člověk, který poruší tzv. ohlašovací povinnost. Ty jsou vlastně dvě – nepřekážení trestného činu (§ 367 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník) a neoznámení trestného činu (§ 368 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník). Trestné činy spadající do těchto zákonných povinností jsou vyjmenovány v příslušných paragrafech a mimo jiné mezi ně patří: do nepřekážení trestného činu znásilnění, pohlavní zneužití, zneužití dítěte k výrobě pornografie, týrání svěřené osoby⁸⁰; do neoznámení trestného činu patří také zneužití dítěte k výrobě pornografie, týrání svěřené osoby (pohlavní zneužití zde uvedeno není)⁸¹. Ohlašovací povinnost mají všichni občané ČR starší 15 let s výjimkou advokátů a duchovních.

1.4 Prevence sexuálního zneužívání

Nejdůležitější formou prevence sexuálního zneužívání je dle mého názoru intenzivní a trvalá informovanost laické i odborné veřejnosti o této problematice. Významnou roli hraje také způsob, komu a jak jsou informace sdělovány. Nezastupitelnou roli v tomto ohledu mají média. Svůj velký vliv na formování názoru ve společnosti však mnohdy nevyužívají tím správným způsobem. Tento názor jsem získala na základě své dosavadní osmnáctileté

⁷⁸ <http://www.pluska.sk/spravy/z-domova/excentricky-herec-bratislave-upozornuje-sexualne-zneuzivanie-deti.html> [cit. 29. 5. 2015]

⁷⁹ <http://roadtochange.eu/route/> [cit. 29. 5. 2015]

⁸⁰ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p367> [cit. 29. 5. 2015]

⁸¹ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p368> [cit. 29. 5. 2015]

práce v regionální i celostátní televizi. Jsem přesvědčena, že ve vzdělávání veřejnosti mají média ještě značné rezervy.

Pracovníci v pomáhajících profesích mají jiné zdroje získávání teoretických (a praktických) vědomostí než rodiče, děti nebo např. manuálně pracující. Na základě získaných informací (v potřebném množství a kvalitě) o problematice sexuálního zneužívání a praxe by psychologové, psychiatři, pediatri, sociální pracovníci, pedagogové, speciální pedagogové nebo zdravotnický personál měli být schopni u dítěte rozpoznat příznaky sexuálního zneužívání, znát postup, jak mu pomoci, být schopni jej zrealizovat a uvědomit si odpovědnost, kterou tato pomoc s sebou přináší. Zkušenosti klientek o. s. Élektra dokládají, že tomu ne vždy tak je.

Pro prevenci sexuálního zneužívání je důležitá výchova dítěte. Rodiče (opatrovníci, pěstouni, pečovatelé) by měli mít na své děti dostatek času, věnovat se jim, porozumět jejich potřebám, vychovávat je v emoční jistotě a hodnotové pevnosti. Děti by měly vědět, že jejich tělo patří jim, že ne všechny dotyky jsou dobré či vhodné, měly by umět rozpoznat dobrá a špatná tajemství, v určitých situacích dokázat říci Ne i dospělému člověku, měly by umět v případě potřeby vyhledat pomoc.⁸² Pokud v tomto ohledu selže rodina, záchytným bodem pro dítě obět' by měla být škola, lékař, vychovatel nebo jiná blízká osoba.

Předpokladem účinné prevence podle Pötheho je důsledná identifikace individuálních faktorů (riziko na straně dítěte a dospělého) a environmentálních faktorů (riziko na straně prostředí) a zkoumání jejich vzájemného působení. Prevence by dle něj měla být přirozenou součástí systému na ochranu dětí v každé společnosti. Prevenci Pöthe rozděluje na primární, sekundární a terciární a jako její cíl uvádí nutnost předejít vzniku traumatizace dítěte, zabránit jejímu pokračování a rozvoji dlouhodobých zdravotních, sociálních a psychologických následků na zdraví dítěte.⁸³ „*Jako nejúčinnější se ukázaly programy cílené na systém rodiny.*“⁸⁴

Rozdělení prevence na primární a sekundární uvádí také Weiss. Primární je dle definice Světové zdravotnické organizace taková strategie, která vede k předcházení neblahého společenského jevu tak, že je potlačen přímo

⁸² <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rizikove-chovani-dospelcho-k-diteti/sexualni-zneuzivani-ditete.shtml> [cit. 29. 5. 2015]

⁸³ Pöthe, Dítě v ohrožení, s. 106

⁸⁴ tamtéž, s. 107

v zárodku nebo nemá žádné podmínky pro svůj vznik.⁸⁵ „Prevenca sekundárni znamená vytipování rizikových skupin obyvatelstva, rizikových životních situací, za nichž k sexuálnímu zneužívání dětí dochází.“⁸⁶ Rizikovou skupinou jsou možní pachatelé a možné oběti.

V současné době existuje celá řada odborné literatury, která se věnuje problematice sexuálního zneužívání. Můžeme mezi ni zařadit i materiály zpracované cíleně pro děti a rodiče. Například omalovánka Šikovná zvířátka⁸⁷ nenásilnou formou může odhalit u dítěte příznaky sexuálního zneužívání, stejně tak na Slovensku vydané kreslené publikace určené dětem mladšího školního věku Dotyky nie sú na rozkaz⁸⁸ a Pusinky nie sú na rozkaz⁸⁹. Rodičům, jejichž děti byly (možná) sexuálně zneužity, je určena publikace Dětského krizového centra Poselství rodičů rodičům, jejichž děti byly sexuálně zneužity⁹⁰.

Napadají mě dvě rčení, která platí jak pro sexuální zneužívání, tak pro mnohé jiné oblasti lidského života – opakování je matka moudrosti a prevence není nikdy dost.

1.5 Rizikové faktory sexuálního zneužívání

Na začátku ubližování dítěti stojí dospělý člověk. Ten se v dané chvíli může svobodně rozhodnout, zda svoji moc (fyzickou a intelektuální převahu) vůči dítěti zneužije a vynutí si na něm svoji vůli nebo ji nad dítětem nezneužije.⁹¹ „Odpovědnost za ublížení dítěti nese vždy ten, kdo ho způsobuje, tedy nikoli dítě.“⁹² Dítěti může ublížit i dospělý, který není schopen vyhodnotit a kontrolovat své jednání z důvodu vážné duševní nemoci.⁹³ Mezi rizikové faktory sexuálního zneužívání u dospělých osob Pöthe řadí například tzv. laktační psychózu (může vést k přímému ohrožení života novorozence nebo k dlouhodobému narušení vztahu mezi matkou a dítětem), různé druhy nerozpoznané demence (týká se především seniorů), další faktory, které

⁸⁵ Weiss a kolektiv, Sexuální zneužívání dětí, s. 57

⁸⁶ tamtéž, s. 58

⁸⁷ Dolanská, Šikovná zvířátka

⁸⁸ Mebes, Dotyky nie sú na rozkaz

⁸⁹ Mebes, Pusinky nie sú na rozkaz

⁹⁰ Dětské krizové centrum, Poselství rodičů rodičům, jejichž děti byly sexuálně zneužity

⁹¹ Pöthe, Dítě v ohrožení, s. 92

⁹² tamtéž, s. 92

⁹³ tamtéž, s. 92

významně oslabují rozpoznávací a ovládací schopnosti člověka (úzkostné stavy, depresivní poruchy), emoční i sociální nezralost, chybějící sociální zázemí nebo nedostatek zkušeností.⁹⁴ Vysoce rizikovou skupinou jsou děti s tělesným, smyslovým nebo mentálním postižením a děti, které již někdo v minulosti zneužil.⁹⁵

Násilí na dětech je výsledkem „*komplexního působení řady osobnostních, sociálních a kulturních faktorů*“⁹⁶. Čtyři základní kategorie příčin násilí vůči dítěti jsou: přenos násilí, sociální stres, sociální izolace a nízké zapojení do občanského a komunitního života, struktura rodiny.⁹⁷ Násilí může být do rodiny přeneseno z jiného sociálního prostředí (např. šikana na pracovišti) nebo se jedná o transgenerační přenos. Sociální stresem je myšlena například ztráta zaměstnání, selhání v partnerské nebo rodičovské roli, úmrtí v rodině apod. Sociální izolace a nízké zapojení do občanského a komunitního života je jedním z důsledků sexuálního zneužívání dětí.⁹⁸ Jde o minimalizaci rizika prozrazení. Do struktury rodin je zařazena chybějící role otce, v případě matky samoživitelky, nový partner jednoho z rodičů, přítomnost člena s postižením vyžadujícího nadstandardní péči, porucha rodiny (v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou nebo selhání některého člena rodiny) apod.⁹⁹

Osobně považuji za rizikový faktor nedostatečnou míru a rozsah odborné péče, která je poskytována pachateli. Se zneužívatelem je často intenzivně a cíleně pracováno až na základě rozsudku soudu nebo jiné úřední moci. Právě v této oblasti shledávám prevenci za nedostatečnou. Bentovim jmenuje dva rizikové faktory, které „*jsou základem chování a činů pachatele*“¹⁰⁰ – sexualizace interpersonálních vztahů (normální přátelské kontakty jsou nahrazeny sexuálním chováním) a sexualizace podřízenosti (cílem sexuálního násilí je získat moc a vládu nad jinou osobou).¹⁰¹

Rizikových faktorů sexuálního zneužívání dětí je mnohem více, než jsem zmínila. Jsou na straně dospělých osob, sociálního prostředí, společenského

⁹⁴ Pöthe, Dítě v ohrožení, s. 92–95

⁹⁵ tamtéž, s. 90–91

⁹⁶ Kolektiv autorů, Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém, s. 67–68

⁹⁷ tamtéž, s. 68

⁹⁸ tamtéž, s. 69

⁹⁹ tamtéž, s. 70–71

¹⁰⁰ Bentovim, Týrání a sexuální zneužívání v rodinách, s. 51

¹⁰¹ tamtéž, s. 51

přístupu k rodině a dětem, kulturních tradic atd. Dítě však nikdy není viníkem způsobeného sexuálního násilí, ale vždy obětí.

1.6 Rozsah sexuálního zneužívání a související následky

Vliv na hloubku a délku prožívaného traumatu způsobeného sexuálním zneužíváním v dětství má celá řada faktorů. Podle Pötheho je to forma zneužití, četnost (jednorázová nebo opakující se), osoba zneuživatele z hlediska citového vztahu k oběti, stupeň psychosociálního vývoje dítěte a v neposlední řadě fakt, zda blízcí lidé dítěte přijali nebo odmítli skutečnost zneužití.¹⁰²

Podle zkušeností Dolanské na délku a intenzitu psychoterapeutické léčby oběti (tedy hloubku následků) mají rozhodující vliv dva faktory: věk dítěte při prvním zneužití a přístup nejbližšího okolí k oběti poté, co se dozví o sexuálním zneužívání.¹⁰³ „Čím dříve trauma začne, tím horší jsou následky.“¹⁰⁴ Délka sexuálního zneužívání (zda je jednorázové, opakované nebo trvá roky) nemá dle Dolanské na míru poškození a následnou péči o oběť rozhodující vliv. Ten zcela jistě má ale osobnost dítěte a to, jak se k odhalení sexuálního zneužívání a k němu samotnému postaví rodina a nejbližší okolí. Okamžité řešení vzniklé situace a zajištění odpovídající odborné pomoci dítěti (a rodině) výrazným způsobem minimalizuje přenos důsledků prožitého traumatu do dospělosti.¹⁰⁵ To potvrzuje Bentovim. Podle něj traumatické dopady na děti souvisejí také s tím, zda jim pečující rodič věří, zda jim pomáhá a vychovává je vlídně. Pokud dětem není uvěřeno, traumatické účinky způsobené zneužitím se takovým přístupem posilují.¹⁰⁶ Následky traumatu jsou ovlivněny také formou a intenzitou sexuálního zneužívání. Dítě může být poškozeno i pokusy svěřit se s prožitým traumatem jiné osobě.¹⁰⁷

Oběti může být následně způsobena druhotná újma. Ochrana před ní je aktuálně zanesena v zákoně č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Mnohé klientky o. s. Élektra měly v minulosti s touto formou poškození negativní

¹⁰² Pöthe, Dítě v ohrožení, s. 57

¹⁰³ Janíková, osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D. dne 20. srpna 2014

¹⁰⁴ tamtéž, 20. srpna 2014

¹⁰⁵ Janíková, osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D. dne 20. srpna 2014

¹⁰⁶ Bentovim, Týrání a sexuální zneužívání v rodinách, s. 57

¹⁰⁷ Vaníčková, Provazník, Hady-Mousová, Sexuální zneužívání dětí I. díl, s. 19

zkušenosti, čímž se jejich trauma ještě více prohlubovalo. Často se jednalo o poškození ze strany médií, která o soudním řízení informovala nepatřičným způsobem.

Dá se říci, že orgány činné v trestním řízení v tomto směru udělaly v několika uplynulých letech velký kus práce. Jak mi řekla tisková mluvčí Policejního prezidia České republiky, Jana Macalíková, policie se snaží v maximální možné míře zabránit tomu, aby nedocházelo k tzv. sekundární viktimizaci. Je snaha, aby se výsledků traumatizovaných obětí (např. seniorů, sexuálně zneužívaných dětí, znásilněných žen) účastnili všichni, kteří se jich účastnit mají, aby tato pro oběť stresující situace nemusela být opakována. Výsledky se také nahrávají a jsou použitelné i u soudu. Přínosem jsou na služebnách vybavené speciální místnosti určené pro výslechy již zmíněných obětí trestných činů. Tyto místnosti jsou dle Macalíkové někde i na městských úřadech, zcela mimo policejní prostředí. Za velmi pozitivní považují tým Oběť, což jsou speciálně vyškolení policisté, kteří poskytují první postraumatickou pomoc. Ta spočívá mimo jiné v nabídnutí kontaktů na psychology, neziskové organizace a další instituce, které mohou oběti aktuálně pomoci. Policisté také mohou traumatizovanou oběť trestného činu doprovodit například k lékaři, seznámit ji se vším, co ji čeká atd.¹⁰⁸

Krulová uvádí ve svém autoreferátu disertační práce, že 16 % v dospělosti znásilněných žen bylo v dětství sexuálně zneužíváno.¹⁰⁹ Ve většině případů byl pachatelem sexuální viktimizace partner nebo manžel (61,8 %), u třetiny případů to byla jiná známá osoba a v 10,9 % se jednalo o cizího člověka.¹¹⁰

¹⁰⁸ Janíková, osobní kontakt s plk. Ing. Janou Macalíkovou, vedoucí Oddělení tisku a prevence Policejního prezidia České republiky dne 1. června 2015 prostřednictvím sociální sítě Facebook

¹⁰⁹ Krulová, Viktimologické aspekty sexuálního násilí u obyvatel ČR, 21

¹¹⁰ tamtéž, s. 20

2. Následky sexuálního zneužívání

„Sexuální zneužití vždy znamená obrovský zásah do osobnosti člověka a téměř nevyhnutelně vede k duševním, tělesným, a někdy i duchovním poruchám.“¹¹¹ Hloubka následků a doba, po kterou negativně zasahují do života oběti, je ovlivněna řadou faktorů. Některé jsem zmínila v předchozí kapitole. Z časového hlediska rozdělujeme následky na krátkodobé a dlouhodobé. „Dlouhodobé mlčení, vlastně ztráta řeči – vyvolaná příkazem mlčenlivosti po sexuálním zneužití – má sama o sobě trvalé následky.“¹¹² Intenzita a rozsah traumatu způsobeného sexuálním zneužíváním mají zásadní vliv na průběh a náročnost následné psychoterapeutické péče. Bez ní se oběť sexuálního násilí s prožitým traumatem sama nedokáže vyrovnat. Při sociální práci s obětí sexuálního zneužívání je nezbytná mezioborová spolupráce.

Žít s následky traumatu je pro oběť velmi vyčerpávající. Být stále ve střehu, bát se o život, nesmět dělat to co chci a potřebuji a mnoho dalších osobních omezení vyžaduje hodně sil k jejich zvládnutí. Oběti sexuálního zneužívání nežijí svůj život naplno, neví, co to je, neumí a nemohou být samy sebou, protože někdo jiný za ně rozhodl a tuto základní lidskou potřebu a právo jim násilně vzal. Následky sexuálního zneužívání oběť vysilují a negativně ovlivňují mnohé stránky jejího života.

Je zřejmé, že ne každá oběť se potýká se všemi zmíněnými problémy a v plném rozsahu. Je to individuální a vždy s ohledem na výše uvedený rozměr zneužití. Rozhodně však nelze říci, že sexuální zneužívání zůstává bez následků. Ty jsou v podstatě společné, objevují se u dětských i dospělých obětí, navazují na sebe nebo se vzájemně prolínají. Pro lepší přehlednost a nalezení souvislostí jsem rozdělila důsledky traumatu dle věku oběti (dětství a dospělost). V obou částech si všímám jejich projevů z pohledu psychiky oběti, psychosomatiky a sociálního prostředí.

2.1 V dětství

Koncepci traumatického vlivu sexuálního zneužívání na dítě vypracovali Finkelhor a A. Browneová. Podle nich je posttraumatický proces tvořen čtyřmi

¹¹¹ Röhr, Zneužití, s. 18

¹¹² tamtéž, s. 24

faktory: traumatická sexualizace, zrada, bezmocnost a stigmatizace.¹¹³ Pro trauma způsobené sexuálním zneužíváním je specifické spojení těchto čtyř základních faktorů v určitém sledu událostí.¹¹⁴

Traumatická sexualizace je proces, který způsobuje posun sexuálních pocitů a sexuálních postojů dítěte nepřiměřeným způsobem (věkově a vývojově). Zradu pocítují děti, které byly sexuálně zneužity osobou, na níž byly životně závislé. Intenzita pocitu zrady je přímo úměrná přístupu rodiny po odhalení sexuálního zneužívání. Bezmoc zbavuje dítě síly, je s ním manipulováno a často je spojena s odhalením sexuálního zneužívání, kterému není uvěřeno. Proces stigmatizace má velmi negativní vliv na sebehodnocení. Dítě se stydí za své nemorální chování, jeho sebehodnocení vychází z toho, co o sobě slyší od svého okolí (včetně členů rodiny) a pokud zůstává sexuální zneužívání tajemstvím, může to vést až k suicidiu.¹¹⁵

Proces traumatizace a jeho důsledky podrobně rozpracoval například Bentovim. Podle něj se jako reakce prvního stupně objevuje traumatický stres (fyzický, emocionální a sexuální). Reakcí druhého stupně je traumatogenní dynamika, na kterou přímo navazují již zmíněné čtyři faktory posttraumatického procesu. Obě uvedené reakce ovlivňují vývoj a vytváření interakcí.¹¹⁶

Jak již v této práci bylo řečeno – čím nižší je věk dítěte při prvním sexuálním zneužití, tím horší jsou následky způsobeného traumatu. Pro další vývoj dítěte je také rozhodující, jak se k němu, v případě odhalení, zachová nejbližší okolí. Zda bude situaci řešit, a jakým způsobem. Oběť sexuálního zneužívání téměř vždy tuto bolest prožívá také jako selhání rodiče (příp. pěstouna, pečující osoby), ať už na vědomé nebo nevědomé rovině. To vychází z faktu, že buď sám rodič je zneuživatel, nebo dítě nedokázal před zneužíváním ochránit.¹¹⁷

Je třeba mít na paměti, že lidé z nejbližšího okolí dítěte oběti mají nyní v rukou doslova jeho další život. Zásadně záleží na jejich chování a přístupu k dítěti. Mají odpovědnost za to, jaký rozsah a dopad budou mít následky prožitého traumatu na dítě, jaká bude kvalita jeho života v dospělosti. Pokud

¹¹³ Malá, Raboch, Sovák, *Sexuálně zneužívané děti*, s. 41

¹¹⁴ tamtéž, s. 41

¹¹⁵ Malá, Raboch, Sovák, *Sexuálně zneužívané děti*, s. 41–44

¹¹⁶ Bentovim, *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*, s. 54–55

¹¹⁷ Janíková, *osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D. dne 20. srpna 2014*

nebude dítěti poskytnuta nutná pomoc a důvěra, je vysoce pravděpodobné, že bude narušen jeho další vývoj. „Zkušenost zneužití bude směřovatně ovlivňovat jeho životní pocit a vyvolávat poruchy na různých úrovních.“¹¹⁸ Následky sexuálního zneužívání pak přetrvávají do dospělosti.

Pro potřeby této bakalářské práce rozumějme obdobím dětství věk od narození do 15 let dítěte. To proto, že podle trestního zákoníku je 15 let zákonná věková hranice pro pohlavní styk.¹¹⁹

2.1.1 Psychické následky sexuálního zneužívání

Dá se říci téměř s jistotou, že oběť sexuálního zneužívání bude trpět posttraumatickou stresovou poruchou (dále PTSD). To je „*opožďená a protahovaná odpověď na stresovou událost nebo situaci, která má výjimečně nebezpečný nebo katastrofický charakter*“¹²⁰. Podle mezinárodní klasifikace nemocí MKN–10 se jedná o diagnózu F43.1¹²¹. Projevy posttraumatické stresové poruchy se u obětí sexuálního zneužívání vyskytují velmi často. Jsou to například bezdůvodné pocity úzkosti, strachu, smutku, výbuchy emocí, poruchy spánku nebo ztráta smyslu života.¹²²

„U dětí dochází po traumatickém zážitku k procesu, který se dá shrnout do pěti fází:“¹²³

- akutní vyděšenost, kdy dítě nerozumí tomu, co se stalo,
- popření zážitku – projevují se u něj psychosomatické symptomy,
- období znovuprožívání zážitků ve snech a vzpomínkách,
- pochopení příčin – co se vlastně stalo,
- vytvoření plánů do budoucnosti.¹²⁴

K dalším psychickým příznakům sexuálního zneužívání můžeme zařadit dle Weisse strach, úzkost, afektivní chování, deprese nebo přehnanou potřebu udržování čistoty¹²⁵. U předškolních dětí se si lze všimnout například poruch

¹¹⁸ Röhr, Zneužití, s. 22

¹¹⁹ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p187> [cit. 30. 5. 2015]

¹²⁰ <http://zdravi.e15.cz/clanek/priloha-lekarske-listy/poranena-duse-aneb-posttraumaticka-stresova-porucha-330657> [cit. 30. 5. 2015]

¹²¹ Mezinárodní klasifikace nemocí, desátá revize, s. 424

¹²² Matoušek a kolektiv, Encyklopedie sociální práce, s. 365

¹²³ Kolektiv autorů, Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém, s. 103

¹²⁴ tamtéž, s. 103

¹²⁵ Na základě zkušeností o. s. Elektra jde především o přehnanou čistotu těla a pohlavních orgánů, a to jak z vnější strany, tak zevnitř. Také proto se u obětí často objevují vážné gynekologické problémy.

chování, spánku, poruchy příjmu potravy nebo nápadné masturbace. Děti školou povinné si mohou zhoršit prospěch, začít se chovat agresivně nebo antisociálně. U dětí středního školního věku Weiss zmiňuje suicidální tendence nebo nápadně sexualizované hry. U mladistvých lze zaznamenat prostituci, nadměrné užívání alkoholu nebo drog, útky z domova či výchovné potíže.¹²⁶

Dalším psychickým projevem traumatu způsobeného sexuálním zneužíváním jsou obranné mechanismy. Ve větší či menší míře jsou běžnou součástí života každého člověka. Sexuálně zneužívané dítě si ale vytvoří takové obranné mechanismy, které mu pomohou přežít, jako je například vytěsnění nebo popření. „*V případě sexuálního zneužití má popření člověka uchránit před tím, že by vnímal a cítil rozsah svého hlubokého traumatu. Potlačení pravdy se stává strategií přežití.*“¹²⁷ Častým obranným mechanismem je projekce – oběť přisuzuje duševní stavy, které prožívá, druhým lidem.¹²⁸ Určitou strategií přežití je také disociace. Vzniklým traumatem se organismus dostává do šoku, odděluje se od reality. Tento šok trvá i poté, co pomine traumatická situace. Psychoanalytik Ferenczi v takovém případě mluví o traumatickém transu – „*ublížení na duši, panika a úzkost jsou tak silné, že oběť musí prchnout do světa zdání.*“¹²⁹ Tělo se stává nedůležitým, oběť jím opovrhne, oddělí jej od svých myšlenek a pocitů. Následky disociace jsou velmi závažné.¹³⁰ V rámci psychoterapií je opětovné propojení psychické a fyzické stránky oběti nesmírně náročným a bolestným procesem. Některé oběti si jako hlavní obranný mechanismus zvolí identifikaci s pachatelem.¹³¹

Syndrom dětského přizpůsobení pohlavnímu zneužití má pět postupných fází, z nichž dvě výskyt sexuálního zneužívání podmiňují:

- utajování,
- bezmocnost,
- svedení a přizpůsobení se (polapení do pastí),
- opožděné, nepřesvědčivé a konfliktní odhalení,
- odvolání svého tvrzení.¹³²

Pokud dítěti nebude poskytnuta speciální podpora a bezprostřední pomoc, je vysoce pravděpodobné, že pod tlakem událostí, které nastaly po odhalení

¹²⁶ Weiss a kolektiv, Sexuální zneužívání dětí, s. 90

¹²⁷ Röhr, Zneužití, s. 34

¹²⁸ Dolanská, Změna prožívání tělesného já u žen sexuálně zneužitých v dětství, s. 19

¹²⁹ Röhr, Zneužití, s. 34–35

¹³⁰ tamtéž, s. 35

¹³¹ Vaníčková, Provazník, Hady-Mousová, Sexuální zneužívání dětí I. díl, s. 19

¹³² Vaníčková a kol., Sexuální násilí na dětech, s. 65–66

sexuálního zneužívání, své tvrzení nakonec odvolá. „*Tím zároveň potvrdí očekávání dospělých, že dětem se nedá věřit, a paradoxně tak posílí jejich postoje k dalšímu příběhu sexuálního násilí.*“¹³³ Spontánní výmysl dítěte, že bylo sexuálně zneužito, je velice řídkým jevem a toto falešné obvinění se nejčastěji objevuje u rozvodových řízení rodičů.¹³⁴

Čtyři skupiny dlouhodobých následků sexuálního zneužití podle Dolanské jsou: problémy v oblasti citů (např. deprese, generalizovaná úzkost, obsesivně kompulzivní chování), problémy v interpersonálních vztazích včetně vztahu sama k sobě, problémy vztahující se k tělu (somatické reakce, sebedestruktivní chování, sebevražedné myšlenky a chování apod.) a dissociativní reakce (ztráta paměti, resp. mezery ve vzpomínkách, flashbacky apod.).¹³⁵

Za nejobtížnější aspekt následků traumatické sexualizace považuje Bentovim sexuální reakce dítěte. Zejména dívky se mylně domnívají, že tím iniciovaly traumatizující čin, protože zneuživatel přece musel vědět, že na to budou tělesně reagovat.¹³⁶ Jak uvádí Dunovský a kolektiv – dítě je předčasně sexuálně stimulováno, po čase mohou být jeho reakce stejné jako u dospělých a dokonce se stává, že dítě začne samo vyhledávat sexuální uspokojení u vrstevníků i jiných dospělých nebo se v dospělosti samo může stát zneuživatelem.¹³⁷ Podobnou zkušenost má také Dolanská: „*pro oběť je to velmi složité. Sexuální zneužívání je trauma, které jí způsobuje bolest, bytostně jej odmítá, současně jí však může přinést příjemné pocity spojené se vzrušením. Pochopit tuto skutečnost a vyrovnat se s ní je těžké.*“¹³⁸ Vnitřní rozpolcenost oběti způsobují také odměny, které některé děti po aktu od zneuživatele dostávají. Většinou jsou to drobnosti, jako třeba bonbóny, pár korun nebo nové tričko. Děti mohou získávat ale i nemateriální výhody – zneuživatel je na ně (za to) hodný, preferuje je před ostatními členy rodiny apod. Za to však vyžaduje jejich poslušnost, oddanost a mlčenlivost (nezbytné uchování tajemství). Časté je zneužívání pod pohrůzkami násilí způsobené např. matce v případě, že se dítě nepodvolí.

¹³³ Vaníčková a kol., *Sexuální násilí na dětech*, s. 67

¹³⁴ Malá, Raboch, Sovák, *Sexuálně zneužívané děti*, s. 39

¹³⁵ Dolanská, *Změna prožívání tělesného já u žen sexuálně zneužitých v dětství*, s. 23

¹³⁶ Bentovim, *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*, s. 54

¹³⁷ Dunovský a kol., *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, s. 80

¹³⁸ Janíková, *osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D. dne 20. srpna 2014*

2.1.2 Psychosomatické následky sexuálního zneužívání

„Cokoliv pohne duší, pohne i tělem.“¹³⁹ Psychosomatika se zabývá souvislostmi mezi tělem a duší (psychikou) člověka. Co se odehrává uvnitř, na emoční a rozumové úrovni, se navenek projevuje v řeči těla. Psychické problémy jdou ruku v ruce nejčastěji se zdravotními problémy. Nemoc nás mnohdy upozorní na to, že s naší duší (psychikou) není něco v pořádku. V případě obětí sexuálního zneužívání je to komplikovanější. Disociace, záměrné oddělení fyzické a psychické stránky člověka, jim neumožňuje své tělesné pocity naplno vnímat ani prožívat. Psychosomatické následky jsou u těchto obětí často na nevědomé úrovni. A pokud oběť vnitřně popře realitu sexuálního zneužívání, sama pak není schopna říci, co její případné fyzické nemoci způsobilo nebo způsobuje. Dochází k tomu, že jsou léčeny opakující se následky traumatu (v tomto případě nemoci těla) a ne jeho příčina.

Můžeme říci, že psychosomatické následky u dětí jsou stejné jako u dospělých obětí sexuálního zneužívání. Děti je jen jinak demonstrují. Dunovský a kol. uvádí, že si děti stěžují například na bolesti hlavy a břicha, dochází k pomočování i přesto, že už měly vyměšování pod kontrolou, objevuje se u nich regresivní chování (cucání palce, spaní s hračkou, kterou již k usínání nepotřebovaly). Všimnout si můžeme poruch spánku nebo příjmu potravy.¹⁴⁰ „K nejnápadnějším příznakům patří nepřiměřené sexuální chování, sebepoškozující a sebevražedné jednání.“¹⁴¹

2.1.3 Sociální následky sexuálního zneužívání

Sexuální zneužívání je závislé na sociálním prostředí, neodehrává se ve vzduchoprázdnu. Sociální prostředí podobné chování umožňuje, byť nepřímou.¹⁴²

Informace uvedené v této části bakalářské práce vycházejí především z mé osobní zkušenosti z práce pro o. s. Élektra a ze znalostí sociální práce, které jsem nabyla během studia na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy.

¹³⁹ <http://www.psychosomatic.cz/cz/> [cit. 30. 5. 2015]

¹⁴⁰ Dunovský a kol., Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě, s. 80

¹⁴¹ tamtéž, s. 80

¹⁴² Vaníčková a kol., Sexuální násilí na dětech, s. 49

Sexuální zneužívání rozkládá sociální prostředí oběti, někdy zcela devastujícím způsobem. A to jak před odhalením, tak po jeho zjištění. Sociální práce by měla být součástí zasíťované pomoci oběti, především v jejím dětském věku. Zmapování (nejen) sociální situace oběti a její rodiny pomůže zvolit efektivní a účinné způsoby pomoci, které mohou vést k setrvání dítěte v rodině (pokud je to možné), aniž by bylo nadále ohrožováno. Práce s rodinou (především nezneužívajícím rodičem, pěstounem, pečující osobou atd.) je důležitou součástí pomoci oběti. Ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách je možné využít například sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.¹⁴³

Při stanovování a poskytování pomoci je třeba klást důraz na nutnou mezioborovou spolupráci. Na hledání řešení a realizaci pomoci by se měli podílet např. psycholog (psychoterapeut, psychiatr), orgány činné v trestním řízení, právník, OSPOD, škola (pedagog, ředitel, vychovatel), lékař (pediatr, gynekolog), jiné neziskové organizace nabízející potřebné služby (např. finanční poradenství, v případě potřeby služby azylového domu pro matky s dětmi), dle možností duchovní atd.

Za největší problém sexuálního zneužívání přesahující do sociální oblasti dítěte považují mlčení, které je vyvoláno příkazem zneuživatelé. „*Obecně se přenáší do všech oblastí života, takže zneužití lidé ztrácejí důvěru v lidi a zcela se přestávají komukoli svěřovat se svými starostmi a potížemi.*“¹⁴⁴ Přitom právě sociální okolí může oběti nejvíce pomoci. Signály, které zneužívané dítě vysílá a které jsou následkem zneužití, by zejména pedagogové, psychologové, speciální pedagogové, lékaři, sociální pracovníci a vůbec pracovníci v pomáhajících profesích měli dokázat rozpoznat a následně erudovaně zasáhnout. Praxe o. s. Élektra ukazuje, že tomu tak není dostatečně často. S tím přímo souvisí obecná informovanost o problematice sexuálního zneužívání, kterou považují za nedostatečnou.

V některých případech je třeba také řešit graviditu dívky, která otěhotněla se svým zneuživatelé (otcem, otčímé, bratrem, dědou, strýcem apod.). Kromě psychologického, zdravotního, ekonomického, duchovního, právního a sociálního hlediska je třeba do řešení této situace zahrnout také etický rámec.

Sexuálním zneužíváním jsou zasaženy především sociální vztahy oběti bez ohledu na to, zda je nebo není zneužívání odhaleno. Dítě se začne chovat

¹⁴³ <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?page=0&idBiblio=62334&recShow=68&nr=108~2F2006&rpp=100#parCnt> [cit. 31. 5. 2015]

¹⁴⁴ Röhr, Zneužití, s. 24

neobvykle, jinak než dříve – k projevům nejčastěji patří uzavřenost do sebe, stranění se kolektivu, sexuální chování neodpovídající věku, agresivita, náladovost, nezáměr o školní prospěch a další způsoby, z nichž některé jsem již uvedla v předchozích částech této kapitoly. Na základě některé z těchto změn chování dítě mnohdy ztrácí současné kamarády a navazuje nové vztahy (nebo zůstane zcela osamoceno), mění se jeho pozice v rámci dynamiky skupiny. S výhledem do budoucnosti to může mít dlouhodobý negativní dopad.

Nedostatečná multidisciplinární péče poskytnutá dítěti po prozrazení sexuálního zneužívání je dle mého názoru téměř, jako by nebyla žádná. Následky prožitého traumatu v nějaké podobě zůstávají a dál mají moc negativně ovlivňovat život oběti.

2.2 V dospělosti

Dospělá osoba, která byla v dětství sexuálně zneužívána a se svým traumatem dosud neměla možnost se vyrovnat nebo se nevyrovnala, není dle českých zákonů považována za oběť. To ale neznamená, že by jí nebyla. Následky prožitého traumatu u ní přetrvávají, negativně ovlivňují prakticky všechny stránky jejího života, potřebuje komplexní a velmi náročnou péči, aby se se zkušeností sexuálního zneužívání měla šanci vyrovnat a začala žít plnohodnotný život. Jenže má jednu nevýhodu – od chvíle, kdy byla sexuálně zneužívána, uběhlo už několik let (někdy i desítek let) a z dítěte oběti je dospělý člověk zodpovědný sám za sebe. Je zcela na něm, aby našel sílu a prostředky podstoupit náročnou péči a s její pomocí se vyrovnal s traumatem (a následky), které mu násilně v dětství způsobil někdo jiný, mnohdy blízký. Ten navíc zůstane s největší pravděpodobností bez trestu, protože často dospělá oběť najde odvahu svěřit se odborníkovi až pod nesnesitelnou tíhou způsobené bolesti, kterou sama přestane zvládat. To se děje většinou už po uplynutí promlčecí doby týkající se předmětného trestného činu.

Přístup společnosti k dospělým obětem sexuálního zneužívání v dětství je stejný jako ke kterémukoli jinému dospělému člověku – máš problém, pomoz si sám. Jenže právě toho – pomoci si sám – nejsou tyto lidé většinou schopni. Ne vždy to umí a ne vždy to dokážou.

Moje praxe a zkušenosti s o. s. Elektra poukazují na další fakt, který s výše uvedeným přímo souvisí – je prakticky nemožné sehnat peníze na pomoc této cílové skupině. Dospělé oběti nejsou pro většinu dárců dostatečně zajímavé.

V drtivé většině případů se lidé o tuto problematiku začnou zajímat ve chvíli, kdy se jich to přímo nebo nepřímo týká. Dospělé oběti sexuálního zneužívání v dětství jsou navíc tabulkově nezařaditelné. Jejich specifické problémy a potřeby nespádají v České republice čistě do kategorie domácí násilí, genderová problematika, sociální služby apod. Souvisí s nimi, to rozhodně ano, ale v případě grantových výzev na získání finančních prostředků z Evropské unie, Norských fondů, od MPSV atd. je mnohdy problém najít vhodný způsob komunikace s donátorem. Pokud vím, tak v ČR dosud nebyla vypsána žádná grantová výzva zacílená přímo na pomoc dospělým obětem sexuálního zneužívání v dětství. Přitom statistiky dokládají, jak vysokého počtu lidí se to týká.

Nelze plošně tvrdit, že všichni dospělí se zkušeností sexuálního zneužívání v dětství, jsou na tom po všech stránkách špatně. Vliv prožitého traumatu v dětství na jejich životy je nepopíratelný, jeho míra je však individuální a ovlivněna celou řadou faktorů. O nich jsem psala v předchozích částech této práce. Mnoho dospělých obětí odbornou pomoc z nejrůznějších důvodů nevyhledá nebo je přesvědčeno, že ji nepotřebuje. Může to být například proto, že svou situaci zvládají, mají svůj život pod kontrolou, našli oporu v partnerovi, jsou se svým životem spokojeni nebo u nich stále funguje obranný mechanismus popření atd. U traumatu způsobeného sexuálním zneužíváním však ve vysoké míře hrozí flashback¹⁴⁵ – znovuprožití traumatizující situace na základě nečekaného podnětu, v kteroukoli chvíli.

Pro účely této bakalářské práce rozumějme dospělostí věk od 15 let oběti. Je důležité připomenout, že i v tomto období mnohdy pokračuje sexuální zneužívání, kterému je oběť vystavena od dětství. Důvodem je nemožnost a neschopnost oběti svobodně se rozhodnout a ukončit protizákonné jednání zneuživatelé, který i nadále nad ní uplatňuje svou moc. Ta je jednou z podstatných příčin sexuálního zneužívání. Horní hranice u kategorie „dospělá oběť sexuálního zneužívání“ není stanovena. Zdrojem informací uvedených v této podkapitole mi budou převážně mé zkušenosti získané během působení v o. s. Élektra.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Janíková, osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D dne 16. února 2015

¹⁴⁶ V letech 2007 – 2008 jsem pracovala jako zapisovatelka psychoterapeutické skupiny v rámci evropského projektu Rozšíření a praktické ověření terapeutického programu pro oběti sexuálního zneužívání včetně tréninku pro integraci na trhu práce a zajištění rozvoje kvality a služeb organizace.

2.2.1 Psychické následky sexuálního zneužívání v dětství

Psychické následky u dospělých obětí sexuálního zneužívání v dětství jsou téměř shodné s těmi, kterými trpí oběť v dětském věku. Každopádně z nich vycházejí. Dospělá oběť byla také sexuálně zneužívaným dítětem, které však vyrostlo. Následky ale zůstaly a to proto, že se v dětství neměla komu svěřit se svým traumatem, nebo jí nebylo uvěřeno. „Přeživší zneužití, kteří jsou dnes už dospělými, se někdy pokoušeli někomu sdělit o svém zneužití v době, kdy se to dělo. Ale často jim nevěřili; nikdo nemluvil o sexuálním zneužívání a lidé prostě nevěřili, že se stalo, především někomu, koho znali.“¹⁴⁷

Časté jsou projevy PTSD, mezi něž patří poruchy spánku, pocity úzkosti, opakované prožívání traumatu prostřednictvím vzpomínek, pocity viny, napětí nebo strach.¹⁴⁸ Nejčastějším psychickým projevem je deprese. Řada klientek se potýká s poruchami příjmu potravy, anorexií a bulimií. Sexuální zneužívání v dětství je u dospělých obětí často příčinou nejrůznějších závislostí (na alkoholu, omamných a psychotropních látkách, na vztazích, sexu atd.) a suicidálního chování. V oblasti sexuálního života je u obětí poměrně častá promiskuita, prostituce nebo naopak odpor k sexu a intimnostem. Dalšími psychickými projevy je nízké sebehodnocení oběti, neustálá potřeba mít vše pod kontrolou, nutnost udržovat čistotu (zejména pohlavních orgánů). Oběti jsou snadno manipulovatelné, ale samy také dokážou manipulovat (aniž by si to uvědomovaly). Velkým problémem jsou také některé obranné mechanismy (popření, vytěsnění) a nenávisť k vlastnímu tělu. „Poměrně často se objevují histriónské rysy osobnosti.“¹⁴⁹

Psychických následků sexuálního zneužívání v dětství je mnohem více, než jsem vyjmenovala. Uvedla jsem jen ty nejčastější, s nimiž jsem se setkala v o. s. Élektra.

Negativní vlivy psychických následků sexuálního zneužívání v dětství na mnohé stránky života dospělé oběti jsou zřejmé. Uveďme si například:

- nízké sebehodnocení oběti neumožňuje prosadit se v osobním ani pracovním životě; má problém s autoritami; následkem toho se často ocitá v tíživé finanční situaci nebo je ekonomicky závislá na partnerovi,

¹⁴⁷ Ainscough, Toon, Breaking Free – Help for survivors of child sexual abuse, s. 79 (překlad Janíková)

¹⁴⁸ <http://www.priznaky-projevy.cz/psychiatrie-sexuologie/posttraumaticka-stresova-porucha-ptsp-priznaky-projevy-symptomy> [cit. 31. 5. 2015]

¹⁴⁹ Janíková, osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D dne 16. února 2015

- váže na sebe často partnery s agresivními sklony, stává se obětí domácího násilí, před nímž často nedokáže ochránit ani své děti,
- deprese zasahuje do všech činností oběti,
- poruchy příjmu potravy, anorexie, bulimie, nejrůznější závislosti, nutnost neustále udržovat čistotu těla, to vše oběti způsobuje vážné zdravotní problémy,
- pocity úzkosti, strachu, napětí, potřeba mít vše pod kontrolou vyžadují mnoho energie k jejich neustálému překonávání,
- sebepoškozování je snaha přebít vnitřní bolest bolestí fyzickou, zranění na různých částech těla se oběť snaží skrývat oblečením,
- suicidální chování, opakované myšlenky na sebevraždu značí velkou bolest, pocit bezmoci a beznaděje.

Z výše uvedeného vyplývá, že dospělý člověk se zkušeností sexuálního zneužívání v dětství se potýká s řadou problémů, které mají negativní vliv na jeho sociální prostředí, především na vztah k dětem a jejich výchovu. Vhodné prostředí pro zdravý vývoj dítěte však může zajistit rodič, který sám je psychicky a fyzicky v pořádku.

2.2.2 Psychosomatické následky sexuálního zneužívání v dětství

*„Není výjimkou, že ženy se zážitkem sexuálního zneužití, které mají problém odmítat vzhledem k porušení hranic, trpí poruchami zažívací soustavy, a to minimálně ve funkční rovině.“*¹⁵⁰ Nežádá se u dospělých obětí objevují bolesti břicha a hlavy. Častý je problém s pohybovým aparátem – bolesti zad a končetin. K následkům traumatu ze sexuálního zneužívání neodmyslitelně patří gynekologické potíže, u mužů urologické.

Viktimita dospělých obětí je velkým problémem, teď budu hovořit o ženách. Na své okolí působí často vyzývavě, přestože samy touží po opaku (pokud neprovozují prostituci) – nechtějí být středem pozornosti, přejí si být neviditelné.¹⁵¹ Viktimita u nich probíhá vesměs na nevědomé úrovni. Návist ke svému tělu, odpor k vagině se promítá do řeči těla (vystrčená oblast hýždí na základě ať už vědomého nebo nevědomého zasunutí vagíny), což paradoxně může na muže působit atraktivně. Jedná se o kostrčový syndrom (syndrom pánevního dna) – asymetrické postavení pánve, které ovlivňuje těžiště těla.¹⁵²

¹⁵⁰ Dolanská, Změna prožívání tělesného já u žen sexuálně zneužitých v dětství, s. 70

¹⁵¹ sdělení klientky na psychoterapeutické skupině o. s. *Elektra* v roce 2008

¹⁵² Dolanská, Změna prožívání tělesného já u žen sexuálně zneužitých v dětství, s. 108–109

Psychosomatické následky sexuálního zneužívání v dětství nelze zcela oddělit od těch psychických.

2.2.3 Sociální následky sexuálního zneužívání v dětství

Na rozdíl od sociální práce se sexuálně zneužívaným dítětem je role sociálního pracovníka v tomto případě druhotná. Ne že by měl méně práce, ale vždy musí brát ohled na aktuální psychický stav klientky/ta. Nabízené možnosti řešení sociální situace dospělé oběti je nutné konzultovat s psychoterapeutem. Klient/ka nemusí být vždy připravena, s ohledem na probíhající psychoterapeutický proces, přijmout, pochopit a zrealizovat nabízený postup sociální pomoci.

Do sociální práce s dospělou obětí sexuálního zneužívání v dětství je třeba zahrnout její nejbližší sociální okolí, zejména děti. Řešením jejich problémů (např. s chováním nebo školním prospěchem) bude pomoheno také klientce – matce. Rovněž je třeba se zaměřit na riziko transgeneračního přenosu definovaného jako „*proces, následkem kterého se vědomě nebo nevědomě přenášejí vzorce chování do další generace*“¹⁵³. Klientka sama je ve vysoké míře ohrožena domácím násilím ze strany partnera, se kterým si nedokáže poradit a žádoucím způsobem před ním ochránit své děti. Poměrně časté jsou i případy, kdy děti oběti sexuálního zneužívání v dětství jsou také sexuálně zneužívané (nejčastěji partnerem dospělé oběti, jejím zneužívatelem, ale ubližovat jim může i ona sama). Samozřejmostí je v případě potvrzení domácího násilí intenzivní spolupráce s jinou neziskovou organizací, která se cíleně věnuje této problematice.

S problémovým partnerským vztahem jdou ruku v ruce také finanční problémy. Oběť bývá často na svém partnerovi finančně závislá, její příjmy jsou nízké i z toho důvodu, že současné zaměstnání neodpovídá jejím znalostem a schopnostem a může v něm mít problémy (špatné vztahy na pracovišti, zneužívání nadřízeným apod.).

Sociální pracovník by měl klientce nabízet taková řešení sociální situace, která budou podporovat její sebevědomí a pomohou jí navazovat nové zdravé sociální vztahy. Jsou to například rekvalifikační kurzy, různé zájmové činnosti, které může případně vykonávat i se svými dětmi. Na základě zkušeností o. s. Elektra s pořádáním kurzů sebeobrany bych tyto klientce zpočátku vůbec

¹⁵³ Kolektiv autorů, Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém, s. 119

nenabízela. Souvisí to s následky prožitého traumatu, mezi které patří také narušení osobních hranic. Klientka se v kurzu sebeobrany naučí techniku, jak se ubránit, ale pokud jí bude reálně fyzicky ubližováno, s největší pravděpodobností naučenou techniku sebeobrany nedokáže využít. Vnitřně nemá tolik síly, aby své odmítavé NE dala najevo dostatečně rázným způsobem.

Není bez zajímavosti, že dospělé oběti sexuálního zneužívání v dětství se často profesně uplatňují v pomáhajících profesích.

3. Způsoby pomoci vyrovnání se s prožitým traumatem sexuálního zneužívání v dětství u dospělých osob

Z předchozích kapitol vyplývá, že trauma způsobené sexuálním zneužíváním v dětství výrazně zasahuje do života oběti nežádoucím způsobem a je prakticky nemožné, aby se s ním oběť vyrovnala zcela sama, bez pomoci. A to i v případě, kdy rozsah zneužití a jeho následky můžeme považovat za mírnější, pod vlivem již zmíněných okolností.

Oběť může najít pomoc a podporu v partnerovi, rodině (pokud toho jsou schopni) a ve zdravém sociálním prostředí. Kvalitu života jí může zlepšit také účast na svépomocné skupině nebo praktikování psychohygieny. Další možností je krátkodobá nebo dlouhodobá medikace za účelem zmírnění psychických následků traumatu (např. antidepressiva). Za nejčastější a neúčinnější způsob, jak se s prožitým traumatem sexuálního zneužívání v dětství vyrovnat, můžeme považovat psychoterapii, které se podrobně věnují v této kapitole.

Psychoterapie je „*komplexní, vědomá a plánovaná léčba psychosociálních, psychosomatických a behaviorálních poruch či stavů utrpení pomocí psychoterapeutických metod*“¹⁵⁴. Některá její pravidla krátce zmiňuji.

Nutná je kvalifikovanost terapeuta, jeho vzdělání, absolvované terapeutické výcviky, dodržování Etického kodexu dané psychoterapeutické společnosti, jejíž je členem. Psychoterapie je především vztah mezi terapeutem a klientem, který se v průběhu procesu vyvíjí. V tomto vztahu je důležitá důvěra klienta v terapeuta a jeho postup, bezpečí klienta, mlčenlivost. Na začátku spolupráce by měla být uzavřena ústní nebo písemná smlouva, která specifikuje spolupráci, její podmínky a cíle. Klient má možnost terapeuta změnit. Základní rozdělení psychoterapie je na individuální a skupinovou. Skupinová psychoterapie má svá specifika a je jasně dáno, kolik klientů se jí smí zúčastnit, jaké je jejich složení (věk, pohlaví, diagnóza nebo zaměření skupiny atd.), jak dlouho budou trvat jednotlivá sezení a jejich celkový počet, pravidla sezení (mlčenlivost, zpětné vazby, nebýt pod vlivem návykových látek atd.), kdo bude přítomen kromě klientů a psychoterapeuta a mnohé další.

¹⁵⁴ <http://www.iscp.cz/dokumenty/45-definice-profese-psychoterapie> [cit. 3. 6. 2015]

V dnešní době je praktikována řada psychoterapeutických přístupů. Se zaměřením na sexuální zneužívání lze uvést například psychoanalytickou terapii (intimita není dosažitelná pro nezralé jedince), kognitivní terapii (pokud jsou lidé ve svých představách svázáni konvencemi nebo představami, že sex patří pouze do vztahu, objevují se u nich při sexu pocity viny a úzkosti), existenciální terapii (povzbuzuje klienta k prožívání celého těla jako citlivé bytosti), gestalt terapii (klade důraz na udržování kontaktu se svým tělem)¹⁵⁵ a mnohé další. Na základě svých zkušeností mohu říci, že psychoterapie, ať už individuální nebo skupinová, zaměřená na dospělé oběti sexuálního zneužívání v dětství, se vyskytuje jen sporadicky. Je možné se setkat s tzv. svépomocnými skupinami, jejichž cílem je vzájemné sdílení pocitů a myšlenek, podpora v krizovém období účastníka i mimo něj, komunikace o traumatu.¹⁵⁶

Většina klientek, které se dostaly do péče o. s. Élektra, v předchozích letech už absolvovala léčbu u psychologů, psychiatrů, psychoterapeutů různých terapeutických směrů. Neúspěch jejich dosavadní léčby vychází z faktu, že u nich byly většinou léčeny především následky jejich traumatu a ne příčina. Několik klientek uvedlo, že si jejich předchozí terapeut po zjištění příčiny problémů s nimi nevěděl rady, což jim přímo řekl.¹⁵⁷ Osobně jsem před měsícem mluvila po telefonu s paní, která chtěla nastoupit do péče o. s. Élektra a mimo jiné mi sdělila svou špatnou zkušenost s dosavadním terapeutem. Ten jí měl říci, ať se vyrovná s tím, že s jejím traumatem už nelze nic dělat, že na to nic není. Dalším příkladem je klientka o. s. Élektra, která v předchozích letech absolvovala neúspěšnou terapii u různých psychoterapeutů. Jeden jí řekl, že už si s ní neví rady, ať zajde do prodejny erotických pomůcek, tam setrvá patnáct minut a vše si důkladně prohlédne. To jen potvrzuje skutečnost, že práce s touto cílovou skupinou je velmi náročná, specifická a vyžaduje nadstandardní zkušenosti psychoterapeuta s předmětnou problematikou.

Zdrojem informací uvedených v této kapitole jsou moje zkušenosti získané při spolupráci s o. s. Élektra, zkušenosti Dolanské, která s dospělými oběťmi sexuálního zneužívání v dětství pracuje více než dvacet let a kazuistika klientek o. s. Élektra při zachování jejich naprosté anonymity. O. s. Élektra jsem si vybrala proto, že je svým zaměřením jediná v ČR, která se cíleně, erudovaně a úspěšně věnuje pomoci dospělým obětem sexuálního zneužívání

¹⁵⁵ Dolanská, Změna prožívání tělesného já u žen sexuálně zneužitých v dětství, s. 54–57

¹⁵⁶ <http://www.azy-lisa.cz/svepomocna-skupina/> [cit. 3. 6. 2015]

¹⁵⁷ Janíková, osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D dne 16. února 2015

v dětství a nabízí jim možnost zcela se s příčinou svého traumatu vyrovnat.

3.1 Psychoterapie dle metodiky o.s. Élektra

Klientky, které vstoupily do péče o. s. Élektra se ve většině případů nacházely ve velmi špatném, až kritickém, psychickém stavu. Řada z nich absolvovala individuální psychoterapeutická sezení nebo jim stačilo telefonické krizové nebo e-mailové poradenství. Tím se jejich situace zlepšila a v terapii se rozhodly dále nepokračovat. Důležité pro ně bylo vědomí, že se do péče o. s. Élektra mohou kdykoli vrátit. Potvrzuje to i zkušenost, že se na o. s. Élektra obrátilo mnoho dospělých obětí sexuálního zneužívání v dětství až několik let poté, co se o organizaci dozvědělo. Kapacita o. s. Élektra byla dlouhodobě naplněna, čekací doba klientek se pohybovala v řádech měsíců. Organizace poskytovala služby klientkám a klientům z celé ČR, dojížděli ze všech krajů, sedm klientek bylo ze zahraničí (ze Slovenska, Německa, Velké Británie, Švýcarska a Polska¹⁵⁸).

Své pacienty do o. s. Élektra posílali nejen jiné neziskové organizace zabývající se problematikou domácího násilí, ale také rehabilitační lékaři (kostrčový syndrom), psychiatři, gynekologové nebo praktičtí lékaři.

Psychoterapie v o. s. Élektra byla realizovaná na základě vlastní metodiky, kterou vymyslela a zpracovala Dolanská. Vycházela přitom z vlastních mnohaletých zkušeností s problematikou dospělých obětí sexuálního zneužívání v dětství získaných především v zahraničí a v rámci několika jí absolvovaných dlouhodobých terapeutických výcviků (např. hlubinně dynamický výcvik, gestalt terapie a psychosyntéza, taneční terapie, videotrénink interakcí atd.). Dolanská v metodice uplatnila i zkušenosti ze svého působení jako samostatný manželský a rodinný poradce, psycholog pomáhající lidem s postižením (později osleplí, civilizační choroby), psycholog pracující s nemocnými leukemií a také ze studia jiných oborů (zdravotnictví, teologie).

Metodiku Dolanské podrobněji uvádím v následujících podkapitolách s tím, že mým cílem není prozradit její know-how, ale dát naději dospělým obětem sexuálního zneužívání v dětství, že je možné se s příčinou traumatu vyrovnat.¹⁵⁹ Obecně je psychoterapie dle této metodiky rozdělena na

¹⁵⁸ Dolanská, Élektra 15 let, s. 25

¹⁵⁹ *Děkuji PhDr. Bc. Jiřině Dolanské Ph.D. za její důvěru a poskytnuté informace.*

individuální a skupinová terapeutická sezení. Průměrná délka trvání celého procesu je 3 až 3,5 roku¹⁶⁰. Jedná se o velmi náročný proces pro klientku i pro psychoterapeuta a má několik fází – například otevření traumatu (klientka je schopna mluvit o svých emocích, zážitcích), agrese (vyrovnání se se zneužívatelem – zneuživateli), uvědomění si sebe sama a přijetí se (a svého těla), odstranění nežádoucích obranných mechanismů a nabídnutí nových atd. Následkem psychoterapie je mimo jiné minimalizace až odstranění následků traumatu sexuálního zneužívání (závislosti, psychosomatické projevy, konec medikace, urovnání nebo vyřešení sociálních vztahů atd.). Osobně jsem se setkala s několika klientkami, které po absolvování celého psychoterapeutického procesu založily rodinu a porodily děti, což před terapií bytostně odmítaly (za dobu existence o. s. Életra se po terapiích narodilo několik stovek dětí). V rámci psychoterapií je pracováno s vnitřním dítětem klientky, s jejím deníkem, který si po celou dobu terapií vede. Důraz je kladen na opětovné uvědomování si tělesných pocitů a nastavení osobních hranic. Nedílnou součástí metodiky je tzv. kontrolní skupina, kterou specifikuji níže.

Intenzitu psychoterapie dokládá i častý kontakt klientek mimo dobu sezení. Klienty hodně využívaly možnost telefonické krizové pomoci a e-mailového poradenství. Tím se počet hodin, které jim psychoterapeutka a sociální pracovnice věnovali, výrazně zvýšil. Tento čas nebylo možné zahrnout do statistických údajů o počtu poskytnutých intervenčních jednotek¹⁶¹.

3.1.1 Individuální psychoterapie

Individuální psychoterapie trvá v průměru půl roku a jedná se o 10 až 12 psychoterapeutických setkání klientky s psychoterapeutem. V případě, že klientka byla poprvé sexuálně zneužita v předškolním věku, minimální počet individuálních psychoterapií je patnáct. „*Nelze to nijak uspišit.*“¹⁶² Jak jsem se již zmínila, čím nižší je věk při prvním sexuálním zneužití, tím větší je poškození oběti. Počet individuálních psychoterapií a délka jejich poskytování je zcela v kompetenci klientky. Záleží na její motivaci absolvovat léčbu, ochotu účastnit se sezení, dodržovat podmínky spolupráce atd. Délka

¹⁶⁰ V zahraničí se pohybuje v rozmezí šesti až sedmi let.

¹⁶¹ Jednotka udávaná ve statistikách. 1 intervenční jednotka = 30 minut.

¹⁶² Janíková, osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D dne 16. února 2015

individuálních terapií se může prodloužit o několik měsíců i let (v případě paní Anny¹⁶³ ze severní Moravy to bylo šest let).

Součástí terapií je také hypnoanalýza. Po jejím absolvování jsou klientky schopny začít mluvit o svých emocích a prožitcích při sexuálním zneužívání. Pro některé je to natolik silná potřeba sdělit to, co mnoho let muselo zůstat utajeno, že to chtějí doslova vykřičet do světa. V této fázi terapeutického procesu to Dr. Dolanská nedoporučuje, protože klientka ještě na svou situaci nemá náhled, zdaleka není se svým traumatem vyrovnaná a tím je velmi zranitelná.

Kazuistika

Autorka knihy Hra na pavoučka (Triton, 2014) Zuzana S. byla klientkou o. s. Elektra. Její příběh patří k těm hodně těžkým, což je uvedeno v její knize (zneužívaná otčímem, má s ním dítě, manžel zneužíval staršího syna, spáchal sebevraždu, ona sama se o ni několikrát pokoušela atd.). Její psychoterapie (stejně jako ostatních klientek) musela být bohužel ukončena z důvodu utlumení činnosti organizace. Nepodařilo se najít odborníka, kterému by bylo možné klientky předat a navázat na terapii. Vydání knihy paní Zuzaně nebylo Dr. Dolanskou doporučeno. Paní Zuzana knihu vydala pod vlivem svého okolí (pochvala za hezkou formu psaní a vyjadřování, potřeba upozornit na možnosti pomoci dalším obětem atd.) a zvolila si pseudonym přesvědčená, že ji nikdo nepozná. Obsahem knihy jsou autentické zápisy z deníku autorky podrobně popisující její život „se sexuálním zneužíváním“, dokumenty týkající se soudního řízení, zdravotního stavu, jejích dětí atd. Jeden člen rodiny z knihy poznal pravou identitu paní Zuzany a sdělil jí svou nelibost s jejím vydáním. O současné situaci paní Zuzany nemáme nyní žádné informace.¹⁶⁴

Vydání knihy Hra na pavoučka je v jednom směru jistě pozitivní – v rámci propagace se více veřejně mluvilo o problematice sexuálního zneužívání.

V průběhu individuálních terapií se začínají u klientek objevovat změny – první viditelnou je změna vizáže, následuje změna v oblékání. Klientka je

¹⁶³ paní Anna je vdaná, v době terapie byla zaměstnaná, měla 35let, dvě děti (jedno v postpubertálním věku), sexuální násilí zažívala ze strany několika vrstevníků, na sezení dojížděla s dlouhými časovými odstupy

¹⁶⁴ Janíková, osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D dne 16. února 2015

nepocit'uje, ale její okolí to na ní vidí. Klientky také začínají měnit své sociální vztahy. Projevy změn v reálném životě – jde si například koupit nové tričko (předtím byl nákup oblečení nemožný, odmítala se svlékat v kabině), začne spát v pyžamu (dosud spala vždy oblečená pro případ nutnosti útěku), dokázala projít kolem domu, kde byla zneužívaná (mnoho let předtím se té ulici cíleně vyhýbala, což jí působilo mnoho komplikací) apod.

Cílem individuální psychoterapie je mimo jiné připravit klientku na vstup do skupinové psychoterapie.

3.1.2 Skupinová psychoterapie

Dle Bentovima je třeba se při práci s obětí zaměřit na dva procesy: emocionální a kognitivní. Cílem emocionálního procesu je „*dekonstruovat traumatizující chování a konstruovat odpovídající ochranné chování*“¹⁶⁵. V rámci kognitivního procesu je možné „*vytvořit takovou skutečnost a taková očekávání, která pro daného jedince nepředstavují zvýšené riziko*“¹⁶⁶. Dle Dolanské, skupinová terapie žen se zkušeností sexuálního zneužívání v dětství dovoluje obětem vystoupit ze své izolace a stigmatizace, vytvořit důvěru a otevřenost ve vztazích a je pro ně bezpečnou základnou a zrcadlem.¹⁶⁷ Mezi běžné problémy zneužitých žen v dětství ve skupině patří ztráta důvěry, záměna empatie a násilí, pečovatelské role nebo ztráta smyslu vlastního života. Dolanská dále uvádí výhody a nevýhody ženy sexuálně zneužívané v dětství podle Hooperové – výhody: pomáhá překonávat stud, snižuje izolaci a stigmatizaci, nahrazuje mlčenlivost a popření dá se říci veřejným uznáním, naslouchání ostatních pomáhá urychlit přehodnocení vlastních zkušeností; nevýhody: nutnost identifikace se sebou jako obětí a schopnost tento aspekt odkrýt, úzkosti a stres mohou narůst vybavením si vzpomínek při naslouchání druhým, nevhodné pro ženy se sebevražednými myšlenkami, ženy závislé (na omamných a psychotropních látkách, alkoholu) kvůli možnosti nárůstu stresu, může být znovu posílena identita orientovaná na oběť atd.¹⁶⁸

„*Dlouhodobé skupiny umožňují znovupřijetí rodinných vztahů v rámci skupiny, jejich zkoumání a přepracování vzorců.*“¹⁶⁹ Dále umožňují poznat

¹⁶⁵ Bentovim, Týrání a sexuální zneužívání v rodinách, s. 105

¹⁶⁶ tamtéž, s. 105

¹⁶⁷ Dolanská, Změna prožívání tělesného já u žen sexuálně zneužitých v dětství, s. 30

¹⁶⁸ tamtéž, s. 31

¹⁶⁹ tamtéž, s. 33

jedinečnost a komplexnost osobní zkušenosti, pomohou rozvíjet důvěru na hlubší úrovni.¹⁷⁰

Skupinová psychoterapie dle metodiky Dolanské navazuje na individuální psychoterapie. Hlavním kritériem pro vstup do skupinové psychoterapie je přenesení pocitu viny na zneuživatele. Terapie je zahájena po splnění základních pravidel o složení psychoterapeutické skupiny. Ve skupině je nejméně šest, nejvíce dvanáct klientek, může se jí účastnit také koterapeutka, příp. zapisovatelka. Na sezeních je pořizován videozáznam. Skupinová psychoterapie trvá dva roky, je to celkem 12 setkání, přičemž jedno trvá tři dny (časově od 8 do 20 hodin).

Sezení je vždy zahájeno tzv. kolečkem – sdílením prožitků v čase mezi skupinovými setkáními. Součástí každého setkání je opakované cvičení cílené na uvědomování si vlastního těla a relaxace. V rámci zážitkových aktivit klientky pracují ve skupinách i individuálně, všechny jsou samozřejmě zakončeny reflexí každé klientky. V rámci zachování know-how zmíním jen některá témata, s nimiž se ve skupinách systematicky a do hloubky pracuje. Jsou to například práce s autobiografií, s hranicemi, s kontaktními a obrannými mechanismy, s vůlí, láskou a odpovědností, s podosobnostmi, s imaginací a sny, důležitou součástí je návrat ke kořenům a kritika.

Výroky některých klientek v průběhu skupinové terapie či po ní¹⁷¹

Paní Klára, v době terapie 50 let, lékařka, sadisticky dlouhodobě týrána a sexuálně zneužívána otcem (zneužíval i její dcery) a matkou za přítomnosti bratra, dcery zneužíval i její manžel, od kterého dokázala odejít.

Po jednom cvičení řekla: „poprvé mě někdo objal a bylo mi to příjemné“.

Slečna Jana, v době terapie 30 let, dlouhodobě sexuálně zneužívána otcem včetně natáčení pro pornofilmy a focení, anorektička.

V závěru skupinové terapie řekla: „cítím se volná, už nechci ničít své tělo“.

Paní Zdena, v době terapie 40 let, vdaná, tři děti, oba rodiče byli neslyšící, dlouhodobě sexuálně zneužívána dědou.

¹⁷⁰ tamtéž, s. 33

¹⁷¹ Jména jsou pozměněna z důvodu zachování anonymity klientek.

Po jednom cvičení řekla: „naučila jsem se dávat lidem prostor a nevstupovat jim do něj, už tolik neskáču každému do řeči“.

Slečna Jitka, v době terapie 28 let, od násilnického přítele odešla, dlouhodobě sexuálně zneužívána starším bratrem.

Po skončení terapie řekla: „už se nebojím mít děti, vím, že je dokážu ochránit“.

Paní Světlana, v době terapie 61 let, vdaná, obě děti byly počaty plánovaným znásilněním (nebyla schopna intimnosti, manžel je nevyžadoval), dlouhodobě sexuálně zneužívána otčímem.

Po skončení terapie řekla: „první orgasmus jsem zažila v pětadesáti letech“.

Vysoká úspěšnost celého psychoterapeutického procesu je prokázána také tzv. kontrolní skupinou, která je v psychoterapeutické praxi ojedinělá. Klientky se opět sejdou na skupinové psychoterapii dva roky poté, co byl ukončen psychoterapeutický proces. Dvouletý odstup je nezbytný proto, aby ze strany klientek nevznikla závislost na psychoterapeutech a o. s. Élektra. Na kontrolní skupině je s testů zřejmé, jaké změny nastaly v životě klientky nebo prozradí její eventuální stylizaci v době ukončení skupinové psychoterapie (bývá zřídka).

Níže uvedený seznam standardizovaných psychotestů vyplňují klientky celkem čtyřikrát v průběhu celého terapeutického procesu. Poprvé při zahájení individuální psychoterapie, podruhé při vstupu do skupinové terapie, potřetí po ukončení skupiny a počtvrté na posledním (kontrolním) setkání. Tady jsou také seznámeny s výsledky testů. Pokud u některé převládají vyšší hodnoty škály psychopatie (MMPI), jde skutečně spíše o histriónskou poruchu než rysy – a tak je to i klientce citlivě sděleno. Například, že má ve výbavě vyšší vnímavost k sobě samé než druzí apod.

„Za celou dobu existence o. s. Élektra opustilo již probíhající psychoterapeutickou skupinu celkem šest klientek a jedna musela být vyloučena.“¹⁷²

¹⁷² Janíková, osobní rozhovor s psychoterapeutkou PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D dne 16. února 2015

3.2 Úspěšnost psychoterapie

Prokazatelná úspěšnost psychoterapeutické pomoci o. s. Élektra je 95 %. Dokládají ji výsledky těchto odborných psychotestů:

- Minnesotský multifázový osobnostní dotazník (MMPI, vytvořen S. R. Hatwayem a C. McKinleyem, poprvé zveřejněn v roce 1940),
- Inventář vzrušivých podnětů (vytvořili Hoon, Hoonová, Wincze),
- Test sémantického výběru,
- standardizované sexuologické dotazníky (HTVŽ - heterosexuální vývoj ženy, SFŽ – sexuální funkce ženy¹⁷³ a PAŽ 3).

Dále je průběžně pracováno s rozbořem neverbálních projevů klientky, jsou analyzovány texty (deníky, zprávy). Vyplnění psychotestů je dobrovolné, odmítnutí nastalo jen v několika málo výjimečných případech, u účastníků skupinové psychoterapie nikdy.

Testy prokazují (dle výzkumu Dolanské):

- významné snížení patologie depresivity a psychastenie, u ostatních patologií jsou položeny základy pro samouzdravu. Ke snížení patologií hypochondrie, hysterie, psychopatie a schizofrenie dochází v období dozrávání.
- Snížení patologických škál a pozitivní vývoj klientek po skončení skupinové terapie vylučují stylizaci klientek, včetně stavění se do příznivého světla.
- V období po skupinové terapii se významně zlepšuje vzrušivost žen a to na úrovni sblížování se (s partnerem), iniciace a sexuální stimulace před sexuálním stykem.
- Tělesné prožívání v kresbě zachycuje propojování obou součástí ženské role (sociální i sexuální), postupnou integraci „já“ a vnímání tělesnosti blízké realitě.
- Po vnitřním odpuštění, podpořeném konfrontací, nabývá vztah k rodičům pozitivních kvalit.¹⁷⁴

Velmi významné jsou pozitivní změny v neverbálním tělesném projevu a, *z hlediska fyzioterapie došlo bez rehabilitační pomoci k ústupu až vyléčení syndromu pánevního dna* ¹⁷⁵.

¹⁷³ Dolanská, Změna prožívání tělesného já u žen sexuálně zneužitých v dětství, s. 84, 85, 88

¹⁷⁴ tamtéž, s. 284–285

¹⁷⁵ tamtéž, s. 285

Veřejné vzkazy na webových stránkách o. s. Élektra¹⁷⁶

Dáša Š: Bez vás bych nebyla, kde jsem

Byla jsem v dětství zneužívána blízkým příbuzným, což dost poznamenalo nejen můj sexuální, ale i osobní a pracovní život. Díky Élektře jsem hrdou matkou 3letého kloučka a snažím se mu být tou nejlepší mámou.

Vladka: Rodina = Základ státu

Jsem jednou z mála, které měly štěstí, a díky Élektře dostaly novou šanci žít plnohodnotný, zdravý život. Záměrně zdůrazňuji ŽÍT! Ne přežívat a schovávat se za přetvářku, strach, agresi, výmluvy a mlčení...!

Iveta G.: Jenom NE zánik Elektry!

Je mně moc smutno při představě, že by organizace jako je Élektra, neexistovala. Jsem jí totiž za mnohé vděčná – vážím si sebe, svého života a mých holčiček, pro které můžu být plnohodnotnou matkou a vzorem, díky Élektře se cítím být ženou... A toto všechno není přece málo!

3.3 Sociální poradenství

Sociální práce je důležitou součástí péče o dospělé oběti sexuálního zneužívání v dětství i přesto, že ji považují za druhotnou. Primární je psychoterapeutická pomoc. Je žádoucí, aby sociální pracovník konzultoval postup své práce s psychoterapeutkou a řešení sociální situace klienty bylo realizováno na základě úzké vzájemné spolupráce. S ohledem na probíhající psychoterapeutický proces není někdy v silách klientky přijmout, pochopit a realizovat nabízenou pomoc v sociální oblasti. Řešení její sociální situace je také součástí psychoterapie. Tady považují za nutné uvést svůj názor, který se týká zákona č. § 110 odst. 4 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách¹⁷⁷. V původní verzi zákona platného od 1. ledna 2007 bylo odbornou způsobilostí pro výkon povolání sociálního pracovníka také vysokoškolské vzdělání jednooborového studia psychologie. Následná novelizace zákona psychology z odborné způsobilosti vyřadila, což považují za velkou chybu.

¹⁷⁶ <http://centrumelektra.cz/?cat=7&paged=3> [cit. 3. 6. 2015]

¹⁷⁷ <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#p110-4> [cit. 3. 6. 2015]

V o. s. Élektra byly poskytovány dvě registrované sociální služby: odborné sociální poradenství (§ 37 odst. 1 písm. b) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách¹⁷⁸) a telefonická krizová pomoc (§ 55 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách¹⁷⁹). Kontakt klientek se sociálním pracovníkem byl četný. Poskytování telefonické krizové linky zachránilo za dobu své existence několik desítek životů dospělých obětí sexuálního zneužívání v dětství a výrazně pomohlo v psychoterapeutickém procesu klientkám organizace, které kontaktovaly psychoterapeutky při akutním zhoršení svého psychického stavu.

Poskytování registrovaných sociálních služeb výrazně finančně pomohlo klientkám a klientům. Sociální pracovník mimo jiné vyhledával grantové výzvy a podílel se na zpracovávání žádostí a realizaci projektů (u většiny byla podmínkou právě registrace alespoň jedné sociální služby).

Sociální pracovník při hledání návrhů řešení sociální situace klientky uplatnil své znalosti mimo jiné z oboru psychologie (přístup a jednání s klientkami), psychopatologie (znalost možných poruch osobnosti, usnadnění komunikace s psychoterapeutkou), práva (např. trestní zákoník, ochrana osobních údajů, zákoník práce), ekonomie (zpracovávání žádostí o grant a jejich realizace) atd.

Dobře fungovala spolupráce s jinými neziskovými organizacemi, které poskytovaly komplexní služby obětem domácího násilí, s Policií ČR, s médii, s lékaři, psychology, psychiatry atd.

Poskytování všech služeb o. s. Élektra mělo velký pozitivní vliv na celou společnost. Klientky, které odmítaly mít vlastní děti s tím, že je nedokážou ochránit a být jim dobrými matkami, po ukončení psychoterapeutického procesu založily rodiny. Prakticky všechny začaly fungovat v plnohodnotných zdravých sociálních vztazích. Hodně klientek si našlo nové zaměstnání vyhovující jejich zkušenostem a schopnostem. Po odeznění psychosomatických příznaků traumatu ze sexuálního zneužívání se výrazně zlepšil jejich zdravotní stav – mnohé již nepotřebovaly medikaci, zlepšil se jejich pohybový aparát, ustoupily žaludeční a střevní problémy, přestaly být závislé na alkoholu, omamných a psychotropních látkách, přestaly problémy s příjmem potravy – anorexie, bulimie. To vše podloženo zpětnými vazbami klientek.

V srpnu 2014 jsem se zúčastnila setkání bývalých klientek o. s. Élektra, které prošly psychoterapeutickou skupinou. Dvakrát do roka tráví společný

¹⁷⁸ www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#p37-1-b [cit. 3. 6. 2015]

¹⁷⁹ www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#p55 [cit. 3. 6. 2015]

víkend na chatě se svými dětmi. Bylo to pro mne velmi emotivní setkání.
Čtrnáct dětí, které si spolu hrály, by se bez o. s. Élektra nenarodilo.

Závěr

V závěru se pokusím shrnout problematiku sexuálního zneužívání a vyvodit závěry z uvedených informací.

Cílem bakalářské práce bylo poukázat na skutečnost, že se lze vyrovnat s traumatem sexuálního zneužívání v dětství. Na základě podrobného představení metodiky psychoterapie o. s. Élektra, speciálně vytvořené pro dospělé oběti sexuálního zneužívání v dětství, výsledků doložitelných testů o 95 % úspěšnosti terapie se domnívám, že cíl práce byl splněn.

Bakalářská práce měla také ambici přispět k odtabuizování problematiky sexuálního zneužívání v dětství. To také považuji za splněné.

V první části práce je uveden historický vývoj uznání syndromu týraného a zneužívaného dítěte, což bylo základem pro včlenění tohoto tématu do systému pomoci a vytvoření sítě institucí, které se podílejí na prevenci a řešení následků vzniklého traumatu. Prezentovaná statistická čísla dokládají, jak vysokého počtu osob se sexuální násilí týká a jak je důležité mu věnovat zvýšenou pozornost. Informace o o. s. Élektra, jejíž praxe je nedílnou součástí této práce, ukázaly, že společnost stále není zcela připravena přijmout sexuální zneužívání za své ve všech souvislostech. Představené formy a druhy sexuálního zneužívání dokládají rozsah této problematiky. Zmínka o právech obětí a práci s nimi ukázala, že i zde jsou stále rezervy v ochraně dospělých obětí a v prevenci. Rizikových faktorů je hodně a práce na jejich minimalizaci je velmi komplikovaná. Vyžaduje dlouhodobou a náročnou práci, týká se mnoha oblastí společnosti, nejvíce jejich tradic, přístupu k rodině a sociální oblasti.

Následkům sexuálního zneužívání v dětství jsem se podrobně věnovala ve druhé kapitole. Pro ilustraci hloubky jejich negativního působení na oběť i společnost jsem je rozdělila na následky psychické, psychosomatické a sociální, projevující se samostatně v dětském a dospělém věku. Následky sexuálního zneužívání v dětství jsem předložila z pohledu několika odborníků, z vlastních zkušeností a z praxe o. s. Élektra. Předpokládám, že jejich někdy ničivý dopad na život obětí je z toho zřejmý.

Ve třetí kapitole jsem nabídla několik způsobů pomoci dospělým obětem a detailně jsem představila psychoterapeutickou pomoc o. s. Élektra, jejíž 95 % úspěšnost je doložitelná a vychází z metodiky vymyšlené a zpracované Dr. Dolanskou cíleně pro potřeby dospělých obětí sexuálního zneužívání

v dětství. Za velmi zajímavý považuji slovní souhrn výsledků testů. Součástí služeb o. s. Élektra bylo také poskytování registrovaných sociálních služeb – odborného sociálního poradenství a telefonické krizové pomoci, na jejichž rozbor jsem se také zaměřila. Domnívám se tedy, že tato bakalářská práce také částečně přispěla k odtabuizování problematiky sexuálního zneužívání v dětství a jeho následků v dospělosti.

Jsem si vědoma, že práce může působit jednostranným dojmem proto, že vychází ze zkušeností jedné organizace. Problematika sexuálního zneužívání a pomoci dospělým obětem je natolik rozsáhlá, že se jí (třeba jen částečně) věnuje více institucí a neziskových organizací. Při zpracovávání tématu jsem vycházela také ze svých zkušeností, které jsou ve vztahu k dospělým obětem vesměs pozitivní, a považovala jsem za důležité o nich napsat bakalářskou práci. Nepodařilo se mi najít jinou publikaci, která by se obsáhleji věnovala pomoci dospělým obětem sexuálního zneužívání v dětství.

Zpracováním předmětného tématu jsem hledala odpovědi na otázky – je společnost dostatečně seznámena s následky sexuálního zneužívání v dětství u dospělých obětí? Jakou míru podpory mají ve společnosti dospělé oběti sexuálního zneužívání v dětství? Věřím, že tato bakalářská práce udala směr, kde tyto odpovědi můžeme nalézt.

Seznam literatury

AINSCOUGH, Carolyn, TOON, Kay. *Breaking Free – Help for survivors of child sexual abuse*. Second Edition. London: Sheldon Press, 2000. ISBN 0-85969-810-6

BECHYŇOVÁ, Věra a kol. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: IREAS, 2007. ISBN 978-80-86684-47-5.

BENTOVIM, Arnon. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Překlad Vratislav Janda a Daniel Boguševský. Praha: Grada, 1998. Psyché. ISBN 80-7169-629-3.

Dětské krizové centrum. *Poselství rodičů rodičům, jejichž děti byly sexuálně zneužity*. Praha (rok vydání a ISBN není uvedeno)

DOLANSKÁ, Jiřina. *Elektra - 15 let: Přežili jsme...: Občanské sdružení Elektra, centrum pomoci ženám sexuálně zneužitým v dětství*. Praha: Elektra, [2010]. ISBN 978-80-903097-4-6.

DOLANSKÁ, Jiřina, *Šikovná zvířátka*. Praha: Elektra, o. s., 2002. ISBN 80-903097-1-2

DOLANSKÁ, Jiřina a kolektiv, *Výroční zpráva 2013*. Praha: o. s. Elektra – Centrum pomoci ženám zneužitým v dětství, 2014

DOLANSKÁ, Jiřina, *Změna prožívání tělesného já u žen sexuálně zneužitých v dětství v průběhu skupinové terapie*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, katedra psychologie, 2001 – disertační práce

DOLANSKÁ, Jiřina, *Změna prožívání tělesného já u žen sexuálně zneužitých v dětství v průběhu skupinové terapie - Přílohy*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, katedra psychologie, 2001 – disertační práce

DUNOVSKÝ, Jiří a kol. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5.

DUŠKOVÁ, Zora a kol. *Obraz problematiky týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte v letech 1992-2003*. Praha: Dětské krizové centrum, 2004. ISBN 80-239-5562-4.

MALÁ, Eva, RABOCH, Jiří a SOVÁK, Zdeněk. *Sexuálně zneužívané děti*. Praha: Psychiatrické centrum, 1995. Zprávy; č. 128. ISBN 80-85121-99-9.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

MEBES, Marion. *Dotyky nie sú na rozkaz*. Bratislava: Aspekt, 1997. ISBN 80-967585-5-1

MEBES, Marion. *Pusinky nie sú na rozkaz*. Bratislava: Aspekt, 1997. ISBN 80-967585-4-3

Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: MKN-10: desátá revize: aktualizované vydání k 1. 1. 2013, 2., aktualiz. vyd. [Praha]: World Health Organization 2008 - sv. ISBN 978-80-904259-1-0

MUFSON, Susan a KRANZ, Rachel. *O týrání a zneužívání*. Překlad Eva Hauserová. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1996. Linka důvěry. ISBN 80-7106-194-8.

PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. 2., rozš. vyd. Praha: G plus G, 1999. Zde a nyní. ISBN 80-86103-21-8.

PROVAZNÍKOVÁ, Hana a VANÍČKOVÁ, Eva. *Malá encyklopedie zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. Praha: Růžová linka, 1997. ISBN 80-239-3055-9.

RÖHR, Heinz-Peter. *Zneužití: léčba následků sexuálního či emočního násilí*. Praha: Portál, 2014. 151 s. Spektrum. ISBN 978-80-262-0601-9.

TROJAN, Ondřej, ed., WEISS, Petr, ed. a DUNOVSKÝ, Jiří, ed. *Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí: sborník z konference East-West, Praha 1996*. Praha: JAN, 1997. ISBN 80-85529-31-9.

VANÍČKOVÁ, Eva et al. *Sexuální násilí na dětech: výskyt, podoby, diagnostika, terapie, prevence*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-286-6.

VANÍČKOVÁ, Eva, HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana a PROVAZNÍK, Kamil. *Sexuální zneužívání dětí I. díl*. Praha: Karolinum, 1997-1999. ISBN 80-7184-479-9.

VANÍČKOVÁ, Eva, HADJ-MOUSSOVÁ, Zuzana a PROVAZNÍK, Kamil. *Sexuální zneužívání dětí II. díl*. Praha: Karolinum, 1997-1999. ISBN 80-7184-878-6.

WEISS, Petr a kol. *Sexuální zneužívání dětí*. Praha: Grada, 2005. Psyché. ISBN 80-247-0929-5.

Elektronické zdroje

Centrum psychosomatické péče. *Co to je psychosomatická péče* [on line]. (cit. 30. 5. 2015). URL: <http://www.psychosomatic.cz/cz/>

European Union Agency for Fundamental Rights: *Voilence against women: an EU-wide surfy. Results at a glance* [on line]. March 2014 (cit. 19. dubna 2015). URL: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_cs.pdf

Informační centrum vlády: *Deklarace práv dítěte, autor: Vaničková, Eva* [on line]. ICV © 2012–2014 (cit. 29. května 2015). URL: <http://icv.vlada.cz/cz/tema/deklarace-prav-ditete-63749/tmplid-560/>

Informační server české psychoterapie: *Definice profese psychoterapie* [on line]. Copyright 2012 GI systém s.r.o. (cit. 3. června 2015). URL: <http://www.iscp.cz/dokumenty/45-definice-profese-psychoterapie>

Informační stránky pro oběti násilí Azyl Lisa z.s.: *Svépomocná skupina Azyl Lisa pro oběti znásilnění a oběti zneužívání v dětství* [on line]. © 2013–2015 Azyl Lisa z.s. (cit. 3. června 2015). URL: <http://www.azyl-lisa.cz/svepomocna-skupina/>

Centrum Élektra: *Napsaly o nás* [on line]. Copyright © 2015 Centrum Élektra (cit. 3. června 2015). URL: <http://centrumelektra.cz/?cat=7&paged=3>

Migraceonline.cz: *Obchodování s lidmi z pohledu mezinárodního práva a jeho implementace do českého právního řádu* [on line]. Multikulturní centrum Praha (cit. 29. května 2015). URL: http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/obchodovani-s-lidmi-z-pohledu-mezinarodniho-prava-a-jeho-implementace-do-ceskeho-pravniho-radu#_ftnref1

Ministerstvo práce a sociálních věcí: *MPSV: Bojujeme proti sexuálnímu násilí na dětech, příloha MPSV: Jak bojujeme proti sexuálnímu zneužívání dětí* [on line]. (cit. 29. května 2015). URL: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/17013/priloha.pdf>

Ministerstvo práce a sociálních věcí: *MPSV: Bojujeme proti sexuálnímu násilí na dětech, příloha Statistické údaje za rok 2012* [on line]. (cit. 29. května 2015). URL: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17014/statistiky_zneuzivani_2012.pdf

Portál veřejné správy: *Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách* [on line]. 2015© Ministerstvo vnitra (cit. 31. Května 2015). URL: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?page=0&idBiblio=62334&recShow=68&nr=108~2F2006&rpp=100#parCnt>

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky: *Listina základních práv a svobod* [on line]. Parlament České republiky (cit. 29. května 2015). URL: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

Příznaky – projevy: *Posttraumatická stresová porucha, PTSP – příznaky, projevy, symptomy* [on line]. Copyright © Eva Mlčochová 2012 – 2014 (cit. 31. května 2015). URL: <http://www.priznaky-projevy.cz/psychiatrie-sexuologie/posttraumaticka-stresova-porucha-ptsp-priznaky-projevy-symptomy>

Road to change. Walk to stop the silence: stop child sexual abuse: *Route* [on line]. (cit. 29. května 2015). URL: <http://roadtochange.eu/route/>

Slovník cizích slov ABZ.CZ: *Pojem viktimizace* [on line]. 2005–2015 (cit. 20. května 2015). URL: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/viktimizace>

Slovník cizích slov ABZ.CZ: *Pojem viktimologie* [on line]. 2005–2015 (cit. 27. května 2015). URL: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/viktimologie>

Šance Dětem: *Syndrom CAN* [on line]. 28. 1. 2015 © Obecně prospěšná společnost Sirius, o.p.s. (cit. 25. března 2015). URL: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rizikove-chovani-dospelého-k-diteti/syndrom-can.shtml>

Šance Dětem: *Sexuální zneužívání dítěte* [on line]. 3. 5. 2015 © Obecně prospěšná společnost Sirius, o.p.s. (cit. 29. května 2015). URL: <http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rizikove-chovani-dospelého-k-díteti/sexuální-zneužívání-dítěte.shtml>

Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i., Databáze excerpčního materiálu Neomat, oddělení současné lexikologie a lexikografie: *Detail hesla viktimita* [on line]. 2005–2011 (cit. 20. května 2015). URL: <http://www.neologismy.cz/heslo/viktimita/170525>

Wikipedia, The Free Encyclopedia: *Auguste Ambroise Tardieu, Works* [on line]. 19. 11. 2014 (cit. 25. března 2015). URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Auguste_Ambroise_Tardieu

Wikipedia, The Free Encyclopedia: *C. Henry Kempe* [on line]. 12. 1. 2015 (cit. 25. března 2015). URL: http://en.wikipedia.org/wiki/C._Henry_Kempe

Wikipedia, Otevřená encyklopedie: *Dětská pornografie* [on line]. 16. 4. 2015 (cit. 29. května 2015). URL: http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Btsk%C3%A1_pornografie

Wikipedia, Otevřená encyklopedie: *Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod* [on line]. 28. 2. 2015 (cit. 29. května 2015). URL: http://cs.wikipedia.org/wiki/%C3%9Amluva_o_ochran%C4%9B_lidsk%C3%BDch_pr%C3%A1v_a_z%C3%A1kladn%C3%ADch_svobod

Zákony pro lidi.cz: *Předpis č. 45/2013 Sb., Zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů* [on line]. 2010–2015 (cit. 27. května 2015). URL: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-45#p2-5>

Zákony pro lidi.cz: *Předpis č. 101/2000 Sb., Zákon o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů* [on line]. 2010–2015 (cit. 29. května 2015). URL: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-101>

Zákony pro lidi.cz: *Předpis č. 108/2006 Sb., Zákon o sociálních službách § 37 písm. b)* [on line]. 2010–2015 (cit. 3. června 2015). URL: www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#p37-1-b

Zákony pro lidi.cz: *Předpis č. 108/2006 Sb., Zákon o sociálních službách § 55* [on line]. 2010–2015 (cit. 3. června 2015). URL: www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#p55

Zákony pro lidi.cz: *Předpis č. 108/2006 Sb., Zákon o sociálních službách § 110 odst. 4* [on line]. 2010–2015 (cit. 3. června 2015). URL: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#cast3>

Zákony pro lidi.cz: *Předpis č. 401/2012 Sb., Zákon, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony* [on line]. 2010–2015 (cit. 29. května 2015). URL: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-401>

Zákony pro lidi.cz: *Předpis č. 40/2009 Sb., Zákon trestní zákoník, § 34* [on line]. 2010–2015 (cit. 29. května 2015). URL: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p34>

Zákony pro lidi.cz: *Předpis č. 40/2009 Sb., Zákon trestní zákoník, §187* [on line]. 2010–2015 (cit. 29. května 2015). URL: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p187>

Zákony pro lidi.cz: *Předpis č. 40/2009 Sb., Zákon trestní zákoník, § 367* [on line]. 2010–2015 (cit. 29. května 2015). URL: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p367>

Zákony pro lidi.cz: *Předpis č. 40/2009 Sb., Zákon trestní zákoník, § 368* [on line]. 2010–2015 (cit. 29. května 2015). URL: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#p368>

Zdravotnictví. Medicína.: *Poraněná duše aneb posttraumatická stresová porucha* [on line]. 19. 11. 2007, Copyright 2015 Mladá fronta a.s. (cit. 30. 5. 2015). URL: <http://zdravi.e15.cz/clanek/priloha-lekarske-listy/poranena-duse-aneb-posttraumaticka-stresova-porucha-330657>

Jiné zdroje

KRULOVÁ, Tatiana. *Viktimologické aspekty sexuálního násilí u obyvatel ČR. Autoreferát disertační práce*. Praha: Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta, 2010

Osobní rozhovor Renaty Janíkové s PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D., jednou ze zakladatelek a statutářkou Občanského sdružení Élektra – Centra pomoci ženám zneužitým v dětství, psychoterapeutkou, psycholožkou, samostatnou manželskou a rodinnou poradkyní, absolventkou teologie. Rozhovor se konal v Praze dne 20. srpna 2014 a trval od 14 do 19 hodin.

Osobní rozhovor Renaty Janíkové s PhDr. Bc. Jiřinou Dolanskou Ph.D., jednou ze zakladatelek a statutářkou Občanského sdružení Élektra – Centra pomoci ženám zneužitým v dětství, psychoterapeutkou, psycholožkou, samostatnou manželskou a rodinnou poradkyní, absolventkou teologie. Rozhovor se konal v Praze 8 dne 16. února 2015 a trval od 11 do 17 hodin.

Osobní kontakt Renaty Janíkové s plk. Ing. Janou Macalíkovou, vedoucí Oddělení tisku a prevence Policejního prezidia České republiky, který se konal dne 1. června 2015 formou chatu na sociální síti Facebook.

WEISS, Petr. *Sexuální zneužívání v České republice: Výsledky národního výzkumu*. Presentace, Katedra psychologie FF UK. Praha: Realizace výzkumu agentura DEMA a.s., 2008